

BRUSSEL vormt als hoofdstad van het tweetalige koninkrijk België een apart probleem – volgens sommigen hét probleem – in de geschiedenis en voornamelijk in de actualiteit van de V.B.

1. TAALEVOLUTIE TE BRUSSEL TOT 1945.

a) Inleiding. De interne evolutie van Brussel is niet steeds langs lijnen van geleidelijkheid verlopen. Ook voor niet-Brusselaars heeft de stad niet altijd dezelfde betekenis gehad. Even waar is dat de bloei en het verval van het politieke, culturele en economische leven in andere Vlaamse, Brabantse en Hollandse centra aan de oevers van de Zenne duidelijk waarneembaar was. Daar, in het hart van Brabant, staan, althans van de komst der Bourgondiërs af, twee elementen wedijverend tegenover elkaar. Hun voorgangers, de eveneens aldaar gevestigde hertogen van Brabant, leefden in nauwe verbondenheid met hun onderdanen. Na hen gaan de heersers weldra van het volk vervreemden: 's lands taal en cultuur worden binnen een kring die tot op onze dagen alsmaar wijder is geworden, verdrongen door die van de nieuwe meesters, hun hovelingen, hofdichters en ambtenaren. De ene maatschappelijke stand na de andere, de ene tak van menselijke bedrijvigheid na de andere, worden

door die kring omsloten. Eerst geeft de adel zich gewonnen en vervolgens de hogere burgerij. De derde stand, die dankzij de Franse Revolutie aan bod komt, wordt tijdens de aanhechting bij Frankrijk (1794-1814) systematisch en grondig gedernationaliseerd. De Restauratie ten spijt, zal hij de leidende figuren van het onafhankelijke België leveren. Ondertussen heeft de alom heersende achterlijkheid tot in de 19^e eeuw de brede volkslaag voor het nieuwe ontoegankelijk gemaakt.

Zolang de Nederlandse letterkunde bloeide, vond ze te Brussel talrijke geestdriftige beoefenaars en beschermers. Tekenend voor het import-karakter van het nieuwe is daarentegen, dat de Franse letteren er vóór 1830 nooit met noemenswaardig succes door autochtone figuren beoefend werden. Tot in de 20ste eeuw heeft deze ontwikkeling zich als op een eiland afgespeeld. In 1932 stelde J. Fontaine op het 13^e congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond echter vast, dat de uitbreiding van de stad in zuidelijke richting de „samenvloeiing van een smalle strook, 5 km diep, tussen Brussel en Wallonië” tot stand had gebracht.

Daar Brussel mede tot de inzet van de V.B. behoort, tekenen zich in de desbetreffende literatuur twee stromingen af. Als voornaamste exponent van de eerste: Pirenne, die ervan uitgaat dat de leidende standen in Noord-België altijd verfranst zijn geweest. Nauw erbij aansluitend: Descressonnières (*Essai sur la question des langues en Belgique*, 1919) en Brunot, wiens *Histoire de la langue française* op beide genoemde werken gebaseerd is. Al spoedig werd hun zienswijze zowel van Noord- als van Zuidnederlandse zijde bestreden. L. Willems (1913) en A. van Laar (1925) stellen de afwijkende politieke en culturele oriëntatie van het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant in het licht, terwijl A. Coremans (1934) het spontaan karakter van de tweetaligheid ontkent en het verschijnsel aan exogene factoren toeschrijft, t.w. de vervanging van een inheemse door een uitheemse dynastie. Deze stelling is moeilijk te verzoenen met de zienswijze van Descressonnières, als zou het Frans aan zijn intrinsieke eigenschappen een onweerstaanbare aantrekkingskracht te danken hebben. Die hebben z.i. in een open strijd geleid tot een schitterende zegepraal op een idioom dat, als zinnebeeld van het verleden, nog slechts achterhoedegevechten kon leveren tegen een rivaal die de vooruitgang, de beschaving en de levenskunst belichaamde. Op de beslissende momenten treedt die tegenstelling met ongewone scherpte naar voren, o.a. waar de politieke en maatschappelijke rol van de Bourgondische hertogen of de houding van de achttiende-eeuwse Zuidnederlandse Staten-Generaal tegenover de Franse Revolutie ter sprake komen. Op dit laatste punt heeft Descressonnières wel onvoldoende rekening gehouden met de figuur van de Kempens-Brusselse advocaat en politicus Verlooy. Het artikel waarmee K. Angermille in 1912 de stoot gaf tot diens wederontdekking, zal hem wel niet bekend geweest zijn. De „eerste flamingant” (Angermille) of „précurseur du mouvement flamand” (S. Tassier, 1938) bracht een merkwaardige synthese tot stand tussen „volksdom” (vgl. Jahns latere „Volkstum”) of trouw aan de eigen Nederlandse natie – een begrijpelijke houding voor een volgeling van J.-J. Rousseau! – én „vrijdom” of verknochtheid aan de Franse vrijheidsidealën, wat hem ertoe

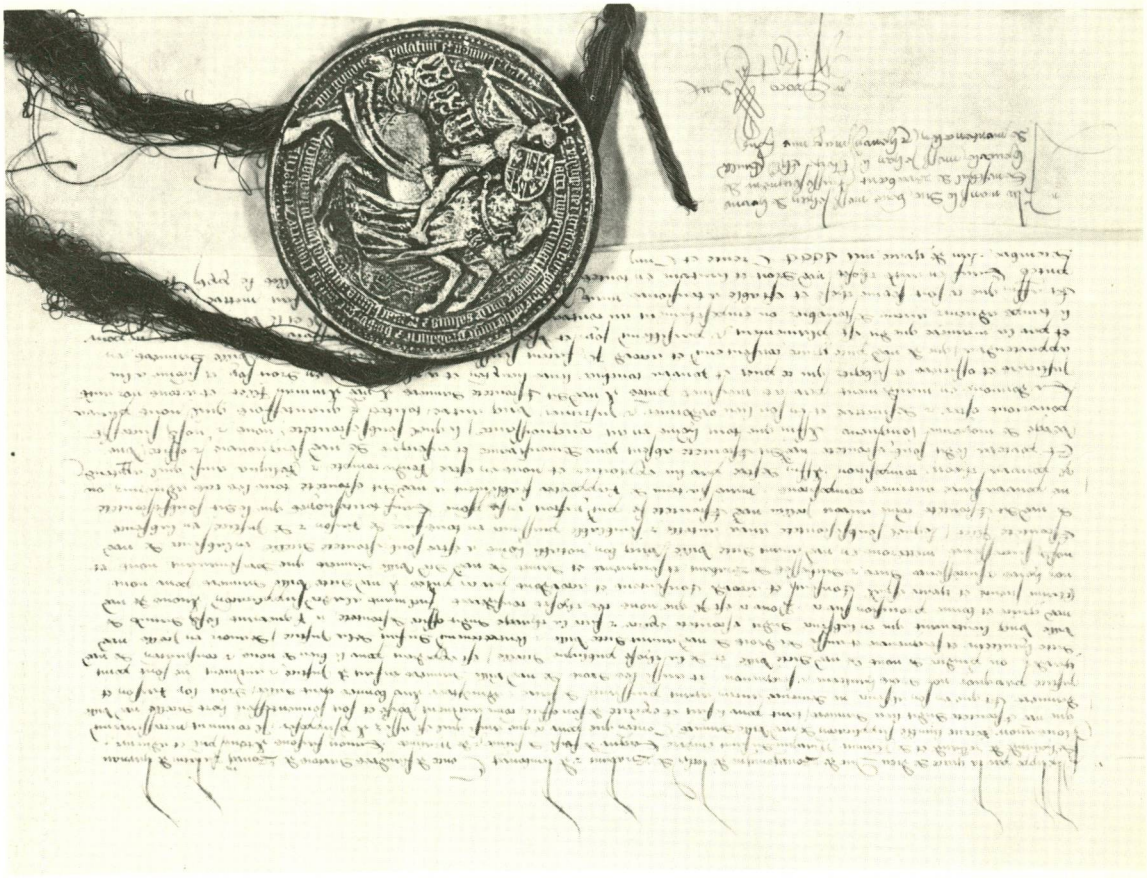
bracht aan de zijde van Vonck de strijd aan te binden tegen de Oostenrijkse partij. In 1794 heeft de radicalisering van de Franse politiek ten opzichte van de aangehechte gebieden – weer een exogene factor – Verlooy een keuze opgedrongen die ten slotte ten gunste van de „vrijdom” uitviel. Hij wordt eerst schepen van Brussel en het jaar erna, in 1795, voor een maand „maire”. „Een zware opdracht middenin een tijd van dwangbevelen en op-eisingen”. Aldus J. Smeyers (Vlaams taal- en volksbewustzijn), die deze ommekeer slechts kan verklaren vanuit Verlooy's overtuiging dat de aanhechting een voldongen feit was. H.J. Elias (Geschiedenis van de Vlaamse gedachte) verwijst van zijn kant naar het heersende klimaat, waarin het nationalisme eenvoudig nóg niet als drijvende kracht van het politieke denken kón optreden. Verlooy is twee jaar na zijn ontslag om gezondheidsredenen als „maire” van Brussel in alle stilte gestorven. In zijn hoofdwerk *Verhandelingen op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden* (1788) had ook hij de Bourgondiërs in staat van beschuldiging gesteld: „Wy moeten deze vernedering van onze volksaerd, af-neming onzer consten niet wyten, als aen 't huys van Burgondiën”.

b) *Historische evolutie tot en met de Bourgondiërs.* In Vlaanderen, met zijn Leliaerts en zijn Klauwaerts, hebben inderdaad de Bourgondiërs enkel aangeknoopt bij taaltoestanden die reeds onder Gwijde van Dampierre, Robrecht van Béthume en Lodewijk van Nevers bestonden. Maar in Brabant hebben ze de ambtenarij een vreemde taal opgedrongen, het Frans als diplomatieke taal ingevoerd en ook het gerecht verfranst. Voordien was en voelde de adel van Diets-Brabant Diets en werd zijn taal door de edellieden van Romaans-Brabant aangeleerd. De uitnodigingen voor de Brabantse Raad waren altijd in het Diets gesteld. Volkomen begrijpelijk, omdat Diets-Brabant, met welvarende steden als Brussel, Leuven, Mechelen en Antwerpen, ten opzichte van het zgn. Waals kwartier, in de Raad slechts vertegenwoordigd door de prelaten van enkele abdijen en de bezitters van een paar heerlijkheden, bepaald de toon aangeeft. Het aanzien van het Diets in hogere kringen was zelfs zo groot, dat Antonis van Bourgondië (1404-'15) op het graf van zijn zoontje Willem in de karmelietenkerk te Brussel een eentalig-Nederlands grafschrift laat aanbren-gen. In tegenstelling tot Vlaanderen is de tweetaligheid hier niet van sociale en territoriale, doch slechts van territoriale aard, met een sterke Dietse dominant. Aan het Brabantse hof had zich namelijk, toen de volkstaal in het schriftelijk gebruik het Latijn overal begon te verdringen, een belangrijke kentering voorgedaan. Hendrik III († 1261) had zijn hofhouding nog op dezelfde leest geschoeid als de Dampierres, met wie hij trouwens nauwe vriendschapsbetrekkingen onderhield. Zijn zoon en opvolger Jan I (1268-'94) heeft de schaal echter doen overhellen in het voordeel van het Diets. Vader en zoon zijn levenslustige naturen; ze voelen zich beiden even sterk tot de minnepoëzie aangetrokken. Hendrik beoefent ze in het Frans, Jan in het Nederlands. Menestrelen met naam en faam in de Franse literatuur verblijven tot 1261 aan het Brabantse hof. Na de dood van zijn beschermheer vindt Adenet le Roi het echter raadzaam zijn diensten aan Gwijde van Dampierre aan te bieden. Zijn plaats

wordt ingenomen door Jan van Heelu, die zijn Rijmkroniek over de slag van Woeringen aan Margaretha van Engeland, verloofde van de troonopvolger, opdraagt om haar bij de studie van de landstaal behulpzaam te zijn. Het belang van Jans ommezwaa. wordt door A. Wauters (Le duc Jean I, 1862) als volgt in het licht gesteld: „On doit attribuer sans doute à la prédilection du duc Jean pour les idomes germaniques l'apparition des épopées savantes dont la langue flamande s'enrichit alors et, d'un autre côté, elle contribue, pour ainsi dire, à éteindre dans son germe le goût des Brabançons pour les poèmes en langue d'oïl”. Jan III (1295-1354) treedt in dit voetspoor, o.m. met een strijdlied uit het jaar 1333, waarin de vorst zichzelf vergelijkt bij een ever die een numeriek sterkere coalitie tart. Had Lodewijk van Velthem, de voltooier van Maerants Spieghel historiael, de lof van Jan I verkondigd, Jan van Boendale schrijft nu de Brabantse yeesten en een onbekend dichter draagt zijn Boek der Wraken aan Jan III op. Diens gemalin, Marie de France, heeft blijkbaar geen beslissende invloed uitgeoefend op het taalgebruik ten hove. Johanna en de buitenlander Wenceslas onderhouden uitstekende betrekkingen met het Hollandse hof, ook al schrijft deze hertog dan weer Franse verzen. Hollandse en andere Dietse, Duitse en Franse menestrelen zijn hem echter even welkom. Onder laatstgenoemden zijn Froissart van Valenciën en Eustache Deschamps de bekendsten. Onze letteren zijn vertegenwoordigd met Augustynken van Dordrecht, Godfried van Maestricht, Jan Vrouwentroest, Pieter Vreugdevaer van Breda, Jan van Gertruydenberg, Jan van Ramsdonck, de Brus-

selaar Jan Knibbe, schrijver van een rouwklacht om Wenceslas (1383) en Hennen van Merchtene, die in het begin van de vijftiende eeuw een Chronieke van Brabant opstelt. Jan IV (1415-'27) tenslotte heeft een Groenendaler monnik in dienst, auteur van een aanvulling op de Brabantse yeesten (1444). Deze Jan toont zich ook de in 1402 opgerichte rederijkerskamer Den Boeck zeer genegen. Al deze hertogen hebben Brussel steeds als een Nederlandse stad behandeld. De stukken in de volkstaal die hun kanselarij daar aflevert, zijn in het Diets gesteld. Die taal gebruikt Brussel zelf voor haar verdragen met andere steden zoals Gent (1274) en Leuven (1440). Zelfs onder de eerste Bourgondiërs is de kennis van het Frans er nog zo overbodig, dat de topambtenaar van de Brusselse administratie, Pieter van der Heyden, alias A Thymo (Gierle 1393 - Brussel 1474), van het gebruik ervan ontslagen kan worden. Op 4 mei 1434 verbindt deze eerste pensionaris zich er, na elf jaar dienst, toe de belangen van de stad verder te behartigen aan het hof, in de Staten of in de stadsraad, als het maar niet in het Frans moet gebeuren. Na 6 mei 1465 – hij is dan al over de 70 – werd Van der Heyden bijgestaan door Govert Roelants, zijn opvolger. Die kent Latijn, Nederlands én Frans.

Welk contrast met het klimaat waarin de „littérature de Bourgogne” ontstaat: Frans en volkomen op Parijs georiënteerd is ze bij de aanvang, wanneer Franse dichters als Christine de Pisan en Eustache Deschamps de toon aangeven. Maar ze evolueert met de algemene politiek mee in regionalistische en particularistische zin, wat Georges Chastellain uit het land van Aalst en de Henegouwer Olivier de

Frånse oorkonde door Filips de Goede aan Antwerpen geschonken voor de aanstelling van een onderschout (Brüssel, 26 december 1435).

la Marche gunstige kansen biedt. Lof- en broodschrijvers zijn het. Door hun toedoen is Filips als „de Goede” de geschiedenis ingegaan. Maar voor het Nederlands in het Zuiden was het een kwalijke zaak, dat de eigen dichters er geen kansen meer krijgen in de eigen taal, ook al hebben Jan zonder Vrees en Karel de Stoute die dan aangeleerd. Filips geeft zijn raadsman Jean d’Enghien opdracht oude aantekeningen te compileren tot een Livre des Cronicques de Brabant. D’Enghien behoort tot de kring waarin de Franse erfprins en latere Lodewijk XI zich tijdens zijn ballingschap te Genapiën bewoog en waaruit de Cents nouvelles nouvelles, een navolging van de Decamerone, zijn voortgekomen. Buiten de hofkringen wordt de letterkunde in het Diets hoofdzakelijk door rederijkers beoefend. Die worden, wegens hun maatschappijkritiek, door de machthebbers ontzien en beschermd. Het verblijf te Brussel – en elders in Vlaanderen, inz. te Gent en Brugge – van vele Franse edelen en klerken, de relaties en reizen, de vlotte verspreiding van handschriften en vooral van wiegedrukken, de imponerende cultuurpolitiek van de hertogen en, last but not least, een onloochenbaar kwaliteitsverschil, verklaren dat de rederijkers veelal onder Franse invloed staan. Olivier de la Marche heeft hiertoe tussen 1485 en ’97 in sterke mate bijgedragen. Deze verhouding uit zich in vertalingen en navolging, o.m. door Colijn Caillieu, Jan Perceval, Th. van der Noot en later J.B. Houwaert. Aimé de Montgesoie’s (Franche-Comté) omstreeks 1457 alhier geschreven Le Pas de la Mort is het voorbeeld van Caillieu’s Tdal sonder wederkeren of tpas der doot. Jan van den Dale’s Wre vander Doot zou invloed verraden van P. Wichault. Een voornaam beïnvloedingskanaal zijn de officiële, gemengde (Nederlands-Franse) landjuwelen.

c) *Onder de Habsburgers.* In weerwil van de politieke tegenstellingen hebben de Spaanse Habsburgers de verfransing in de zestiende en de zeventiende eeuw niet afgeremd. Onder Filips de Schone krijgt de Blijde Inkomst een officiële Franse versie en als landvoogdes omringt Margaretha van Oostenrijk zich met Franse literatoren, o.w. J. Lemaire des Belges uit Bavay nabij Avesnes. Van zijn hand verschijnt in 1508 te Brussel Concorde des deux langaiges, een pleidooi voor een nobele wedstrijd tussen Franse en Italiaanse poëten, van wie hij er enkele te Lyon had leren kennen. Lemaire ontpopt zich in dit werk als een wegbereider van Ronsard en vooral van Du Bellay en diens Défense et Illustration. Karel V moedigt weliswaar de stichtelijke toneelopvoeringen in het Nederlands ter bevordering van de mariale devotie aan, maar persoonlijk neemt hij de Spaanse letterkunde onder zijn bescherming. Zelf bezorgt hij een Spaanse prozavertaling van De la Marche’s Chevalier délibéré, een allegorische voorstelling van het leven van Karel de Stoute. Aanvankelijk op bescheiden wijze vertegenwoordigd in de handelscentra Brugge en Antwerpen, gaat het Spaans na de troonsbestijging van Karel V een ruime verspreiding tegemoet. Zijn zoon verheft het omstreeks 1560 tot hoftaal, maar het is de val van Antwerpen op 15 augustus 1585, die een belangrijke godsdienstige, zedelijke, wetenschappelijke en letterkundige bedrijvigheid inluidt waardoor de Zuidelijke Nederlanden tot een voorpost van de Hispanidad worden. Alle ontwikkelde lieden verstaan er omstreeks 1640 Spaans. Over de

Pyreneeën verkondigen de grootste schrijvers onze lof en wordt de uitdrukking „No hay mas Flandes” (Niets gaat boven Vlaanderen) spreekwoordelijk. Chronologisch en qua produktie nemen de Antwerpse drukkerijen een aanzienlijke voorsprong op de Brusselse, die echter in de 17^e eeuw op haar beurt een eervolle plaats gaan innemen. In 1570 is de kennis van het Spaans nog niet door de wet aan de drukkers voorgeschreven. Tegen de eeuwwisseling komen de eerste Spaanse handboeken op de markt. Ze zijn kennelijk bestemd voor leerlingen die geen genoegen nemen met een oppervlakkige kennis van de taal der heersers.

Tegenover het Spaans weet het Frans zich niet alleen te handhaven, maar met de steun van de talrijke émigrés, o.w. Maria de Médicis, Gaston d'Orléans en Condé – ze bezorgen Brussel in Parijs de spotnaam „auberge des princes détrônés” – maakt het Frans onder de aartshertogen en hun opvolgers nieuwe vorderingen in de sfeer van de letteren en de levenskunst. Hierdoor wordt in 1649 het uitgeven van een Franse krant lonend (Courrier Véritable, de latere Gazette française des Pays-Bas), opgesteld door Pierre Hugonet, advocaat bij het parlement van Dole. Van 1650 af krijgt het Franse toneel vaste voet in de benedenstad: goede Parijse gezelschappen slaan er voor het hele seizoen hun tenten op. De verfransing begint de burgerlijke bovenlaag aan te vreten. De sociale vervreemding en de daaruit voortvloeiende verwaarlozing van het Nederlands ontlokt de ongewoon talrijke en bedrijvige letterlievenden een krachtadig protest. Een van hen, de toneelschrijver Frans Godin, geeft in 1658 aan de reeds bestaande „franskiljon” (oorspronkelijk: aanhanger van de Franse partij) zijn huidige betekenis.

Men is geneigd deze groep van Diets-voelenden als de eerste cultuur-flaminganten „avant la lettre” te beschouwen. Dat deze reactie van – maatschappelijk vaak goed gesitueerde – literatoren uitgaat, is volkomen begrijpelijk, aangezien de partijgangers van het Frans of het Latijn en het Spaans de deugdelijkheid van het Nederlands als volwaardige cultuurtaal reeds in twijfel beginnen te trekken. Het dient gezegd te worden dat Brussel en het hele Zuiden part noch deel hebben aan de zuivering van taal en letterkunde die zich in Holland voltrekt. De Brusselse stukkschrijvers proberen zich aan Spaanse voorbeelden op te trekken. De tweede tegenstoot, die honderd jaar later gegeven wordt, overtreft de eerste in doeltreffendheid en betekenis. Verlooy en zijn medestanders zijn immers méér dan zuivere taalminnaars: het zijn taalpolitici. Hun reeds genoemd hoofdmanifest (d'Onacht) is een nuchter, logisch-doordacht betoog, echter gesteld in een stuntelig Nederlands, want de maatschappelijke neergang was niet gestuit, het taalbewustzijn was verder onderhevig aan vernauwing, zoals uit de achtereenvolgende namen blijkt: van Nederduits over Brabants (1775) naar... Marols (19^e eeuw).

Niets liet nochtans in de eerste helft van de 18^e eeuw vermoeden, dat de verfransing van Brussel, op de aloude instellingen van het volk en de kloosters na, omstreeks 1760 voltrokken zou zijn. De Oostenrijkse landvoogdes Maria-Elisabeth (1725-'41) trachtte het Franse licht onder de korenmaat te houden, uit vrees voor de ondermijnende invloed van de Franse geestesstromingen op religieus (jansenis-

me), wijsgerig, staatkundig en moreel terrein. Naar aanleiding van een verblijf in Brussel hebben Voltaire en J.B. Rousseau zich beklaagd over deze vijandigheid, die de potentiële kopers van Franse boeken ontmoedigt. Na aldus gedurende een kleine halve eeuw gesmeuld te hebben, laait het vuur weer met onvermoede hevigheid. Het wordt tijdens een vierjarige Franse bezetting (1745-'49) aangewakkerd door adellijke officieren die zich, na volbrachte plicht, als handige en overtuigende goodwill- en cultuurambassadeurs ontpoppen. Inzonderheid het schitterend spektakel in de Muntschouwburg verblindt meer en meer Brusselaars, met zijn licht verteerbare mengsel van culturele en mondaine elementen. Diezelfde zaal wordt in 1772 voor Nederlandse opvoeringen geweigerd. De motivering is veelbetekenend: „... cette grâce causeroit des plaintes de la part du public, attendu que les abonnés, qui sont occupés à faire remeubler leurs loges, les veroient continuellement détériorées par les spectateurs qui viennent au spectacle flamand et autres de cette espèce, qui font l'amusement de la populace; ce qui mettroit les abonnés dans la nécessité de renouveler leur dépense, ou de ne pas jouir de celle qu'ils sont occupés de faire". De reeds aangekondigde afweerbeweging wordt geschraagd door de verlichte „bourgeoisie moyenne", die door koophandel, manufacturen, bankhuizen enz. maatschappelijk bezit en aanzien verworven heeft en thans, als derde stand, ook naar politieke macht streeft. In politiek opzicht heeft ze het op het verlichte despotisme van Jozef II gemunt. Het Frans verwerpt ze, omdat die taal niet voldoende verstaan wordt door de potentiële aanhangers.

Wegens dit bewuste samengaan van taal- en standsverschil kan men het ontstaan van de V.B. hier situeren. De woordvoerder van deze verlichte burgerij, Verlooy, beroept zich op de kern van Rousseau's theorie, t.w. de eenheid van staat en volk. Ex-lovaniensis heeft Verlooy zich te Brussel in de geschriften van de Franse politieke denkers verdiept door toedoen van zijn Waalse confrater Malfait. Nét als in de vorige eeuw wordt de verfransing door een sterke, invloedrijke en vaak rumoerige Franse kolonie in de hand gewerkt. Dit keer doen vooral de publicisten zich gelden. Ze bezorgen Brussel een volwaardige pers. Na 1775 wordt de nadruk van Franse boeken een rijke bron van inkomsten. Is de Nederlandse letterkunde nog slechts de zwakke afglans van wat ze omstreeks 1650 geweest is, toch kan ze tegenover de enige Frans-Belgische schrijver van betekenis (de Ligne) nog enkele namen stellen (Flas, Kraft, Fontaine, Maertens-Piens en Cammaert). De rederijkerskamers blijven actief en ijveren voor kwaliteitsverbetering door aan te leunen bij Corneille, Molière en Voltaire. Aan de andere kant maken de Franse zangspelen en opera's opgang, wat de kansen van het gesproken woord uiteraard beperkt.

d) *Het Frans bewind*. Het Frans Bewind luidt een slingerbeweging in die achtereenvolgens in 1814 en 1830 twee uiterste, tegenovergestelde standen zal bereiken. Na de tweede bezetting door de Franse troepen wordt van 1794 af, krachtens Grégoires theorie, die het Frans als enige nationale taal erkent, bewust en systematisch, vaak met hulp van Franse agenten, op de grondige verfransing van het gehele openbare leven aangestuurd. In de Oostenrijkse tijd gold het nog een spontaan proces, op

gang gebracht en gehouden door sociaal opportu-
nisme. Op onderwijsgebied heeft de volksschool in
deze periode geen rol gespeeld. Naarmate de sa-
menleving een duidelijker censitair karakter kreeg,
concentreerde de overheid haar aandacht en haar
middelen op de middelbare school, de Ecole Cen-
trale, later vervangen door het Lycée Impérial, als-
mede de Ecole de Droit. Het zijn „les moyens né-
cessaires pour donner à leur fils l'instruction, les
mœurs, le caractère, qui doivent les confondre avec
les Français". Tot bij de instelling van het „mono-
pole universitaire" in 1812 gaat het in de eerste
plaats om ouders die als militair, als ambtenaar of
op enige andere manier in Franse dienst stonden.
In 1809 had Napoleon de gegoede ouders zelfs ver-
plicht hun kinderen in Frankrijk op school te doen
om het aanpassingsproces te bespoedigen. De Brus-
selse pers ondergaat hetzelfde lot als de Parijse. Ze
wordt gemuilband en raakt in verval. De Neder-
landse heeft gewoon geen kans meer gekregen,
omdat ze „ne saurait offrir cette facilité d'être
comprise, écrite en un idiome particulier à un in-
finiment petit nombre de départements. Elle irait
d'ailleurs contre le but actuel de l'instruction pu-
blique en propageant une langue qui n'est pas celle
de la nation".

Geen recente Nederlandse werken in de boekhan-
del, maar wel een ruime keus van Franse. De drie
oude kamers van retorica waren reeds opgedoekt,
toen Dumouriez in 1792 Brussel bezette. De weleer
zo bloeiende compagnies zouden weldra hetzelfde
lot ondergaan. Tot in 1795 blijven de kloosters,
broederschappen, ambachten en godshuizen hun
zaak bij het gerecht in het Nederlands aanhangig
maken. Op 30 november van dat jaar doet de Raad
van Brabant voor het laatst uitspraak in die taal
en omstreeks die tijd verdwijnt ze uit de stukken
die berusten op de griffie van het hof van beroep
en de correctionele rechtbank. Zowel voor de rech-
ters als voor de beschuldigen brengt de invoering
van de Franse rechtspleging ernstige moeilijkheden
mee. Belgische magistraten hebben soms loffelijke
pogingen gedaan om ze op te vangen. Van enige
actie ten gunste van de verdrukte landstaal kan er
ondertussen natuurlijk geen sprake zijn. De getrou-
wen moeten de ineerstorting van het Keizerrijk en
de komst van Willem I, koning der Nederlanden
(1814-'30), afwachten.

e) *Brussel, kernstuk van de Nederlandse taal-
politiek.* Het nieuwe tijdperk wordt op zijn beurt
gekenmerkt door taaldwang, met dien verstande
dat het Frans, wegens de erfenis van de Revo-
lutie, zegevierend weerstand zal weten te bieden
aan zijn belagers. Brussel vormt nochtans het
kernstuk van de Nederlandse taalpolitiek. Het is
terzelfdertijd een haard van verzet, wat het
scherpst tot uiting komt in de burgerlijke krin-
gen van magistratuur, balie en administratie.
Aanvankelijk zijn de vooruitzichten nochtans gun-
stig: de dekens van de ambachten wensen het
staatsbestel in anti-Franse en behoudende geest te
hervormen. In de schouwburg komt het Neder-
lands opnieuw aan bod. De dekens weten te berei-
ken dat per 18 juli 1814 alle notariële akten weer
in een van beide talen mogen worden opgemaakt,
op voorwaarde dat er bij de Nederlandse beschei-
den een Franse vertaling gevoegd wordt, een onver-
mijdelijke concessie aan de talrijke Nederlandson-
kundige functionarissen die in dienst gebleven zijn.

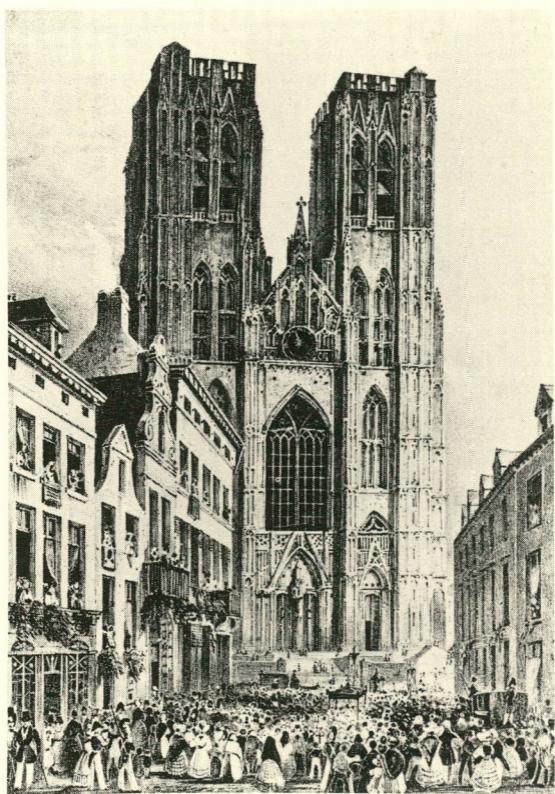
Willem I neemt het bewind op 1 augustus 1814 in handen en laat de overgangperiode uitlopen tot 30 september daaropvolgend. Deze aanpak wekt al spoedig misnoegdheid in Brussel en Wallonië. Inzonderheid in 1816. De koning reageert met het drastisch besluit van 15 september 1819, waarbij alle ambtenaren tot nieuwjaar 1823 de tijd krijgen om zich op het monopolie van de streektaal voor te bereiden. Kort vóór die vervalddag (28 oktober 1822) worden de arrondissementen Brussel en Leuven bij het Nederlands taalgebied gevoegd. Te Brussel spreekt het gewone volk nog steeds een tot dialect, ja zelfs mengtaal vervallen Nederlands, wat ieder besef van cultuurgemeenschap met het Noorden uitsluit. Daarentegen blijft de zin voor een verzorgde Franse taal en de belangstelling voor het Franse kunst- en geestesleven er levendig. De nadruk van Franse boeken, tijdschriften en brochures, die na de onafhankelijkheidsverklaring zijn hoogtepunt zal bereiken, wordt reeds druk beoefend, met de steun van Willem I. De vorst laat zich hierbij leiden door economische overwegingen, alsook door zijn afkeer van de Franse Restauratie, die menig schrijver, denker en politicus de weg naar Brussel doet inslaan. Ze vinden er in een vrije pers een machtig instrument. Eigen schrijvers bezorgen de Brusselse drukkers weinig of geen werk, noch in de ene, noch in de andere taal. Op de planken helpen die émigrés de hegemonie van het Frans bestendigen, terwijl Nederlandse gezelschappen steeds weer onverrichterzake rechtsomkeert moeten maken. Plannen voor een eigen Nederlandse schouwburg worden in 1823 aan de koning voorgelegd en weggeborgen tot ... 1887.

Van de eens zo bloeiende letterlievende gezelschappen weet alleen De Wijngaard zich moeizaam te handhaven. In de magistratuur voert Van Maanen een doeltreffende benoemingenpolitiek, waarbij de sleutelposities bij de Brusselse justitie naar getrouwen gaan die de landstaal hebben leren hanteren, hierbij vaak geholpen door de kennis van het dialect. Toch loopt de hervorming niet van een leien dakje. Zonder herhaald uitstel gaat het niet.

Begonnen in 1824-'25 is de (schijn)vernederlandiging van het Brusselse atheneum in 1829-'30 voltooid. Er zouden nog jaren nodig geweest zijn om ze te verstevigen. Daar heeft het verzet van de Brusselse balie echter, n.a.v. het eerste monsterpetionnement, een stokje voor gestoken. Uitbundig toegejuicht en aangemoedigd door de oppositie, dient de balie op 30 juni 1829 een verzoekschrift in. Op 28 augustus wordt het gebruik van „een andere dan de Nederlandse taal” opnieuw toegelaten voor sommige akten en strafzaken. Dat schenkt de oppositie geen voldoening. Op 11 december 1829 laat een koninklijke boodschap de mogelijkheid van verdere concessies doorschemeren. Nog geen half jaar later zijn alle beperkingen opgeheven.

f) *Sinds 1830.* Strijdend Vlaanderen liet zich, na de inzinking van 1830, niet onbetuigd in Brussel. Een in 1849 opgericht Vlaemsch Midden-Comiteit ijverde voor de invoering van het Nederlands als grond- en hoofdtaal op de lagere scholen van de benedenstad. In 1859 gaf een flamingantenbanket steun aan de grievencommissie tegen minister Rogier met zijn verfransings- en versmeltingspolitiek. Er werd daarentegen gepleit voor de samenwerking van twee stamnationaliteiten in de schoot

van één politieke nationaliteit. Omstreeks 1870 vormen de Brusselse flaminganten uit reactie een zeer radicale kern, beheerst door de sociaal vooruitstrevende vleugel van het liberalisme. Hiertoe behoort de in Sint-Joost opgerichte vereniging Vlamingen Vooruit (1858-'63/64) met haar orgaan *De Klauwaert*. In deze kringen verkeerden de latere socialisten Em. Moyson en C. de Paepe. Jakob Kats had na 1848 zijn pre-socialistische agitatie gestaakt en ijverde nu, o.m. via een eigen toneelvereniging, voor volksverheffing. Desondanks kan er in de geschiedenis van het socialisme nauwelijks van Brussel als Vlaamse stad gesproken worden. Vanuit vrijzinnige, progressief-liberale hoek is de volgende decennia vruchteloos gestreefd naar een afzonderlijke Vlaamse partij. Vlamingen Vooruit stuurde in 1860 aan op een Belgische formatie met Vlaams overwicht die de gemeenschapsbetrekkingen op een nieuwe leest moest schoeien en het weivaartspel verhogen. Daarna werd een poging gedaan door *De Veldbloem*, een in 1852 opgericht letterlievend genootschap dat zich in 1869, onder invloed van zijn secretaris J. Hoste sr., tot een Vlaams-vrijzinnige „volksmaatschappij” zonder partijbinding ontwikkeld had. Het gaf het weekblad *De Kerels*

Sint-Michielskathedraal (circa 1835).

uit. Tevens wakkerde *De Veldbloem* de agitatie om de zaak-Schoep aan. De Molenbeekse arbeider Jozef Schoep was door de correctionele rechtbank veroordeeld, omdat hij op 19 oktober 1872 geweigerd had een geboorteaangifte te doen in het Frans, een taal die hij niet machtig was. De behandeling in beroep gaf aanleiding tot een geruchtmakend taalincident en daardoor tot de eerste taalwet (1873). *De Veldbloem* hield een banket ter ere van Schoeps advocaten, waar Edm. Picard een Vlaamse geloofsbelijdenis aflegde. In 1872 mislukte haar

opzet om H. Conscience met een Vlaamse lijst te laten opkomen. Negen jaar later gaf ze zich gewonnen voor de antiklerikale stroming en hielp Buls en Arnould bij de verkiezingen van 1882 aan een kamerzetel, zoals de Vlaams-liberale bond in 1879 al voor Vanderkindere gedaan had. Daar de gehoopte inspraak uitbleef, waagde deze bond het er in 1888 met een eigen, zij het dan onvolledige, lijst op. Hij kreeg slechts 876 stemmen. Als radicaal Brussels flamingant stond ook L. de Raet (°1870) afwijzend tegenover het bestaande partijwezen. Zijn stadgenoot A. Vermeulen (°1872), die met hem het tijdschrift Jong Vlaanderen stichtte en uitgaf, veroordeelde deze aanpak in zijn Kritiek der Vlaamsche Beweging (1895). Later werd hij socialistisch senator. De redactionele lijn van menig Vlaams-Brussels orgaan verraadt eenzelfde tactische onzekerheid: Vlaemsch België (1 januari 1844) zit na 277 nummers met zijn onzijdige koers aan de grond, maar raakt ook als spreekbuis van het katholiek Vlaams traditionalisme niet van de grond. Als de Vlaamsche Belgen brengt dit dagblad het tot 208 nummers, alvorens in 1845 te verdwijnen. De Zweep, het weekblad van J. Hoste sr., wilde bij de start op 5 december 1869 insgelijks uitsluitend nationaal zijn. In 1888 waagde Hoste het erop met een liberaal dagblad, Het Laatste Nieuws. Op dat ogenblik zorgde Jan Huyghe met zijn Nieuws van den Dag al drie jaar voor een katholiek tegengeluid in de volkston. De gelovige intellectuele en middenklasse zou het nog lang zonder een eigen spreekbuis moeten stellen. Aanvankelijk door Dr. A. van de Perre en F. van Cauwelaert voor 28 november 1914 gepland, kon De Standaard pas op 4 december 1918 verschijnen. Een sterke stuwung op het vlak van het Vlaams verenigingsleven in algemeen en katholiek verband ging van 1910 af van de geboren Mechelaar Jozef Clottens uit.

Hoe de Franskiljons den Vlaamsche Leeuw willen verbegule ... mansen l

Van de Vlaamse opgang geuigde verder het oeuvre van Herman Teirlinck, in 1879 te Molenbeek geboren. Met hem deed de verfijnde stedeling zijn intrede in de Vlaamse letteren. Als koninklijk raadgever maakte Teirlinck in 1929 te Laken een opvoering van het Vlaamse volkstoneel mogelijk. Zijn toneelexperimenten plachten heel wat Franstaligen op de been te brengen. Aan de Lakensestraat had Leopold II trouwens reeds in 1887 een Vlaamse schouwburg ingewijd met een toespraak in het Nederlands. Voor dat theater was sedert 1875, een jaar na de inwijding van de Antwerpse Koninklijke Nederlandse Schouwburg, geijverd door een vereniging waarvan Hoste andermaal de bezieler was, bijgestaan door Karel Buls, Vlaamsvoelend schepen van onderwijs (1878) en burgemeester (1882). Buls was het die de straatnaamborden en de formulieren van de burgerlijke stand tweetalig maakte en het lager onderwijs – zij het dan voor korte tijd – gedeeltelijk vernederlandste. Vruchtbare contactgelegenheid met A. Vermeylen, F. de Backer, M. Roelants e.a. als middelpunt bood een Vlaamse club van 1923 af aan een invloedrijke elite die zich onverdroten inspande, over wijsgerige en politieke tegenstellingen heen, voor een volwaardig Nederlands kunst-, geestes- en gezelschapsleven in de hoofdstad.

g) Numerieke verhouding tussen beide taalgroepen.

Hoe deze verhouding er precies uitzag, werd zestien jaar na de Belgische onafhankelijkheidsverklaring voor het eerst uitgemaakt door de enige wetenschappelijk betrouwbare telling van de reeks (1846-1947). In 1780 had Verlooy het aantal Frans-sprekenden op ruim 5% van de toenmalige bevolking, die 74.000 bedroeg, geraamd. Oudiette's Description géographique et topographique du Département de la Dyle beperkt zich tot globale aanwijzingen: het Nederlands geeft de toon aan langs de Willebroekse vaart, alsook in de buurt van de Schaarbeekse en de Leuvense Poort, d.w.z. van de noordoostelijke tot de zuidwestelijke zijde van de stad. Er wordt meer Frans gesproken in de bovenstad (de invloed van het vroegere hof), benevens in de wijk van de Kapellekerk. Van de omliggende gemeenten spreken Laken, Sint-Gillis en Watermaal-Bosvoorde uitsluitend Nederlands. Waterloo is daarentegen Frans. Voor de 19 gemeenten die thans de Brusselse agglomeratie uitmaken, t.w. Anderlecht, Brussel (met, sedert 1921, Laken, Neder-Over-Heembeek en Haren), Elsene, Etterbeek, Jette, Koekelberg, Oudergem, Schaarbeek, Sint-Gillis, Molenbeek, Sint-Joost, Sint-Lambrechts- en Sint-Pieters-Woluwe, Ukkel, Vorst, Watermaal-Bosvoorde, benevens, sedert 1954, Evere, Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem, geeft de telling van 1846 een meestal sterke Nederlandse meerderheid te zien. Maar als enige heuse stad met meer dan 100.000 inwoners, van wie 38,37% Franstalig, legt Brussel al een verpletterend numeriek overwicht aan de dag tegenover de andere gemeenten, alle „commune rurale” op 3 met meer dan 5.000 inwoners na. Dit overwicht verklaart het hoge gemeenschappelijke Franstalig gemiddelde van 32,03. Het wordt benaderd te Schaarbeek (27,45) en enkel overtroffen in Sint-Joost (49,36) en Elsene (44,95). 20 jaar later overschrijdt Elsene de 50 %-grens. In 1880 volgen Sint-Gillis en Sint-Joost, in 1900 Brussel zelf, samen met Etterbeek en Schaarbeek. 1910 ziet Vorst te-

loorgaan, in 1920 gevolgd door Ukkel en Watermaal-Bosvoorde. Het volgend jaar worden Haren, Heembeek en Laken opgeslorpt en in 1930 tenslotte moeten Oudergem, Sint-Lambrechts- en Sint-Pieters-Woluwe eraan geloven. Dit laatste is niet verwonderlijk, wanneer men bedenkt dat de discussie met het oog op de taalwetgeving van 1932 het referendumkarakter van de telling verder geaccentueerd had. Aan de vooravond van de nieuwe operatie, die wegens de oorlog pas in 1947 zou worden gehouden, werd te Antwerpen tijdens het Davidsfondscongres van juni '39 tegen een nieuwe vervalssing gewaarschuwd. Steunend op een officieel verslag raamde J. Clottens ze op 30 %. Hij haalde het geval aan van een Vlaamse inwoner van het Centrum die zijn formulier had teruggekregen met de opmerking: „Il ne semble pas exact qu'un concierge d'un immeuble R. d'Arenberg ainsi que la femme et son enfant, ne sachent parler que le flamand. Ces personnes doivent certainement parler un peu de français, surtout que le n° 3, en âge d'école, doit parler le français à l'école. S'assurer de la chose et éventuellement faire modifier et signer”.

De Vlaming bezwijkt overigens des te vlugger voor de socio-economische druk en de zgn. loketdwang, naarmate hij het illusoir karakter van vele taalwetten ervaart. Naar een gemengde school zou hij zijn kinderen allicht nog sturen, maar niet naar een zuiver Vlaamse. Zo ziet het kort vóór 1940 het Centrum voor de Hervorming van de Staat; het wil het statuut van Brussel aan de „krachtige heropleving van het Vlaamse culturele leven” aanpassen. Op school had de verfransingsmachine na het vruchteloos verweer van schepen Buls (1879) haar werk gedaan. Eind 1939 waren er nog 23 % Vlaamse leerlingen in de bewaarscholen en kleuterscholen, tegen 19 % in het Lager Onderwijs. Dankzij een normale werking van de taalinspectie werd in 1943 40 en 39 % bereikt. In 1945 viel men terug tot 25 en 30 %. Een groeiend zelfvertrouwen belette de Vlamingen deze verliespost, „massagraf” en „olievlek”, af te schrijven. Met Frans van Cauwelaert en Jan Boon smeedden ze heroveringsplannen, waarvan ze de uitvoering aan een keurkorps van „Vlaamse gentlemen” wensten toe te vertrouwen.

LITERATUUR: F. Godin, *De Kroonigh des Keysers* (1658); - J.B.C. Verlooy, *Verhandeling op d'Onacht der moederlyke taal in de Nederlanden* (1788); - Ch. Oudiette, *Description géographique et topographique du Département de la Dyle...* (1799); - A. Warzée, *Essai historique et critique sur les journaux belges* (1844); - A. Henne en A. Wauters, *Histoire de la Ville de Bruxelles* (1845); - A. Wauters, *Le duc Jean I et le Brabant sous le règne de ce prince* (1862); - S.C.A. Willems, *Heintje Mees en de Brusselse schouwburg ten tijde van prins Karel van Lorreinen* (1862); - P. Frédéricq, *Essai sur le rôle politique et social des ducs de Bourgogne* (1875); - A. Wauters, *Henri III, duc de Brabant* (1875); - L. Hymans, *Bruxelles à travers les âges* (1883); - E. Mailly, *Etudes pour servir à l'histoire de la culture intellectuelle à Bruxelles pendant la réunion à la France* (1887); - E. Mailly, *La Société de Littérature de Bruxelles (1800-1823)* (1888); - P. Bergmans, *L'autobiographie de Juste Lips* (1889); - P. Verhaegen, *Le Tribunal révolutionnaire de Bruxelles (1794-1795)* (1893); - G. Doutrepont, *La Littérature Française à la Cour des Ducs de Bourgogne* (1901); - F. Brunot, *Histoire de la langue française* (1905-'39); - E. Grossart, *L'auberge des princes en exil* (1905); - K. Angermille, *De eerste flamingant* (1912); - P. Verhaegen, *La Belgique sous la domination française 1792-1814* (1912); - Ch. Pergameni, *Les facteurs de l'esprit public bruxellois au début du régime français* (1913); - L. Willems, *De Middeleeuwsche toestanden in Vlaamsch-België* (1913); - E. Gossart, *Les Espagnols en Flandre* (1914); - J. des Cressonnières, *Essai sur la question des langues dans l'histoire de Belgique* (1919); - F. Bigwood, *L'école, puis la faculté de droit de Bruxelles* (1922); - H. Liebrecht, *La vie littéraire à Bruxelles*

au XVIIIe siècle (1922); - A. van Laar, *De Taaltoestanden in Brabant onder hertog Jan I en de internationale betrekkingen van dezen vorst volgens de Rijkskronijk van Jan van Heelu* (1925); - P. de Keyser, *Joan de Griek: Drie Brusselsche Kluchten uit de XVIIe eeuw* (1926) en *Wat Oud-Brussel zong in de XVIIe Eeuw* (1927); - L. Renieu, *Histoire des théâtres de Bruxelles depuis leur origine jusqu'à ce jour* (1928); - P. van Overzee, *De ziekte aan de Zenne* (1929); - H. Pirenne, *Pourquoi la Flandre est-elle bilingue ?*, in *Le Flambeau* (februari 1930, p. 138-153); - H. Dopp, *La contrefaçon des livres français en Belgique* (1932); - H. Liebrecht, *Comédiens français d'autrefois à Bruxelles* (1932); - J. Boon, *Herovering van Brussel* (1933); - M. Sabbe, *Brabant in 't Verweer* (1933) en *De belangrijkheid van de Spaansche Typographie in de Zuidelijke Nederlanden* (1933); - A. Cosemans, *Taalgebruik in Vlaanderen en Brabant tijdens de Middeleeuwen* (1934); - P. de Keyser, *Nieuwe gegevens omtrent Colijn Caillieu, Jan de Baertmaker, Jan Steemaer en Jan van den Dale* (1934); - M. Sabbe, *Aanteekeningen over Letterkunde en Taaltoestanden te Brussel in de XVIIe en XVIIIe eeuw* (1934); - P. de Keyser, *Colijn Caillieu's Dal Sonder Wederkeeren of Pas der Doot* (1936); - J. de Vreught, *L'enseignement secondaire à Bruxelles sous le régime français* (1938); - Ch. Pergameni, *La Psychologie Bruxelloise* (1938); - S. Tassier, *Verlooy précurseur du mouvement flamand* (1938); - M. Vanhamme, *La Question des Langues dans l'Education en Belgique au XVIIIe siècle* (1939); - H. Draye, *De studie van de Vlaamsch-Waalsche taalgrenslin in België* (1942); - A. de Jonghe, *De Taalpolitiek van Willem I in de Zuidelijke Nederlanden* (1943); - C. de Baere, *Ignatius Vitzthumb en het Vlaamsch toneel te Brussel*, in *Feestbundel H.J. van de Wijer* (1944); - W. van Eeghem, *Het Brusselsche Rederijkersfeest (1565)* (1944); - C. de Baere, *Het Repertoire der Compagnies of Nieuwe Kamers van Rhetorica te Brussel*, in *Jaarboek De Fontaine* (1945); - M. Vanhamme, *Histoire de Bruxelles de la Maison de Bourgogne à 1830* (1945); - K. Hemmerechts, *Bijdrage tot de studie van het taalgebruik te Brussel van 1250 tot 1830* (1950 onuitg.); - H. Aelvoet, *Honderd vijftig jaar verfransing in de agglomeratie en het arrondissement Brussel (1830-1955)* (1957); - J. Smeyers, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlandse Geestesleven van de 18e eeuw* (1959); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, 4 dln. (1963-'65); - K. Hemmerechts, *Het Triëst van het Noorden* (1964); - H. Boon, *Enseignement primaire et alphabétisation dans l'agglomération bruxelloise de 1830 à 1879* (1969); - C. de Baere, *Het Nederlands Tooneel te Brussel tijdens de Regeering van Koning Willem I (1815-1830)*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, jg. 27, nr. 2 (z.j.); - A. Pinchart, *La cour de Jeanne et de Wenceslas et les arts en Brabant au XIVe siècle*, in *Revue trimestrielle*, jg. 13 (z.j.).

KAREL HEMMERECHTS

2. DE TAALONTWIKKELING SINDS 1945.

a) *Bevolking*. Na de laatste wereldoorlog was de Brusselse agglomeratie samengesteld uit zestien gemeenten: Anderlecht, Brussel, Elsene, Etterbeek, Jette, Koekelberg, Oudergem, Schaarbeek, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Noode, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe, Ukkel, Vorst en Watermaal-Bosvoorde, vastgelegd bij de wet van 28 juni 1932. De term agglomeratie in deze wet heeft nog niet de betekenis die hij zal krijgen door de grondwetswijziging in 1970. Hier duidt hij enkel een geografische begrenzing aan, waarbinnen een bepaalde taalregeling dient te worden toegepast. Sinds 1954 maken ook de gemeenten Evere, Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem er deel van uit, zodat thans van de „negentien gemeenten” gesproken wordt (Wet van 2 juli 1954). In 1947 telden deze negentien gemeenten 955.929 inwoners. Omstreeks 1967 liep het bevolkingscijfer op tot 1.079.181, waarna het langzaam weer daalde tot 1.071.194 (1970) (Statistisch Jaarboek voor België, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Ministerie van Economische Zaken, Brussel).

Deze evolutie wordt voornamelijk door drie factoren beïnvloed: het geboorte-sterfteoverschot en de migratie, zowel van de Belgische bevolking als van de vreemdelingen.

De natuurlijke aangroei door geboorte heeft vooral in het verleden een niet onbelangrijke rol gespeeld (21,5 % van de bevolkingsaangroei tussen 1947 en 1961 van het toenmalige arrondissement Brussel -

cit. in Herman Baeyens, Ruimtelijke ordening, in Neerlandia, jg. 74, nr. 4-5, 1970, p. 136); hij blijft thans zonder grote invloed, daar het aantal geboorten en sterfgevallen elkaar ongeveer compenseren (1970: geboorten: 14.464, sterfgevallen: 14.638) (Bevolkingsstatistieken, Loop van de bevolking der gemeenten in 1970-'71, nr. 2, Ministerie van Economische Zaken, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel).

Ook de uitwijking van Walen en Vlamingen naar Brussel, hoewel de evolutie ervan van grote betekenis blijft voor de demografische morfologie, kan de bevolkingsaan groei sinds de oorlog slechts gedeeltelijk verklaren. De sociaal-economische omstandigheden hebben, vóór en onmiddellijk na de laatste wereldoorlog, vooral de inwijking van Vlamingen in de hand gewerkt, terwijl de immigratie uit Wallonië sinds de aftakeling van sommige belangrijke industrietakken aldaar, d.i. sinds enkele jaren, slechts in zekere mate belangrijk geworden is. De immigratie-emigratiebalans ziet er thans uit als volgt: in 1969 vertrokken 32.744 personen uit de agglomeratie naar Vlaanderen en Wallonië en kwamen er zich 27.687 uit die gebieden te Brussel vestigen, wat een uitwijkingssaldo van 5.057 eenheden geeft. Deze verschuiving verklaart wellicht de geringe achteruitgang sinds 1967.

De belangrijke bevolkingsaan groei van de Brusselse agglomeratie tijdens het laatste decennium was vooral het gevolg van de immigratie van vreemdelingen. In 1947 verbleven er in de provincie Brabant slechts 82.773 personen die de Belgische nationaliteit niet bezaten (Statistisch Jaarboek 1948, Ministerie van Economische Zaken, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel, p. 40-41). In 1969 woonden er in de Brusselse agglomeratie alleen reeds 162.775 vreemdelingen. Het is trouwens tussen 1961 en 1964, de periode van de massale inwijking van gastarbeiders, dat het bevolkingsaantal het snelst gestegen is (1961: 1.022.795; 1967: 1.079.181) (Statistisch Jaarboek 1970, Ministerie van Economische Zaken, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel, p. 30).

Hoeveel van de $\pm$ 900.000 Belgen, die in de Brusselse agglomeratie wonen, kunnen Vlamingen genoemd worden? Om een antwoord op deze vraag te vinden zou men het eerst eens moeten worden over het begrip „Vlaming” en zou men vervolgens moeten kunnen tellen. Welnu, zowel het een als het ander is zeer moeilijk, zonet onmogelijk. Sommige Franssprekenden die nog amper enkele woorden Vlaams kennen, noemen zich „Flamand”, omdat zij van Vlaamse afkomst zijn, terwijl anderen die nochtans stuntelig Frans spreken, zich te kort gedaan voelen wanneer men zegt dat ze Vlaming zijn. Wat dient als criterium aanvaard te worden? De afkomst? De gesproken taal? Zelfs als men op deze

vragen kon antwoorden, zou het probleem nog niet zijn opgelost, want de voorouders kunnen uit verschillende streken afkomstig zijn. En welke is de gebruikelijke taal van een Brusselaar? Bovendien, daar er geen wettelijke talentelling meer mag worden gehouden, is het zeer moeilijk thans nog te tellen.

Bij de talentelling van 1947 heeft men gepoogd te achterhalen wie Frans en wie Nederlands, als hoofdtaal of als tweede taal, sprak. Deze telling gaf (voor de 19 gemeenten) de volgende uitslag:

aantal inwoners	955.929
enkel Nederlandssprekenden	87.533
enkel Franssprekenden	353.587
twee- of meertaligen:	
– Frans-Nederlands	419.955
– Frans-Duits	15.919
– Nederlands-Duits	2.100
– de drie landstalen	49.608

928.702

(Het verschil tussen het totaal aantal inwoners en dit totaal wordt verklaard door de vreemdelingen die geen van de drie landstalen spreken.)

Van de twee- of meertaligen spraken bij voorkeur:

– Nederlands	144.169
– Frans	321.365
– Duits	1.591

Dit betekent dus dat 231.702 Brusselaars of ongeveer 25 % van de totale bevolking het Nederlands als hun gebruikelijke taal aangaven, terwijl 674.952 of ± 70 % verklaarden vooral Frans te spreken. Voor de toenmalige 16 gemeenten van de agglomeratie waren de percenten 23,3 en 71,3 (Belgisch Staatsblad, 10 juni 1954, p. 4.560 vlg.). Bijna de helft van deze Franssprekenden verklaarden ook Nederlands te kennen.

Deze uitslagen werden door de Vlamingen betwist daar de telling volgens hen in een Vlaamsvijandige atmosfeer was gehouden en eerder de vorm van een referendum dan van een wetenschappelijk onderzoek had. Er werden daarom pogingen gedaan om de werkelijkheid op grond van objectieve criteria te benaderen. Mr. Leo Lindemans stelde aan de hand van de kiezerslijsten een onderzoek in naar de geboorteplaats van de stemplichtigen en kwam tot de conclusie dat 53,5 % van de Brusselse bevolking uit Vlaanderen afkomstig was en dus verondersteld diende te worden Vlaming te zijn (L. Lindemans, Proeve van een objectieve talentelling in het Brussels, 1951). Dit resultaat zal geen verwondering wekken, wanneer men zich herinnert dat volgens de officiële telling het aantal Nederlandssprekenden, samen met de Franstaligen die Nederlands kennen, 553.067 of 57,5 % van de Brusselse bevolking bedroeg. Het is inderdaad dui-

Arrondissement Brussel-Hoofdstad	Arrondissement 6 randgemeenten	Arrondissement Halle-Vilvoorde	Arrondissementen Vlaanderen	Arrondissementen Wallonië
Emigratie naar 32.744	3.054	8.569	7.483	13.658
Immigratie uit 27.687	1.803	5.019	7.243	13.099
Verschil: — 5.057	— 1.251	— 3.550	— 240	+ 559

delijk dat de „Franstaligen” die ook Nederlands spreken eerder min of meer verfranste Vlamingen zijn dan Franstaligen die Nederlands geleerd hebben. Bij een nieuwe telling in 1966 verkreeg Mr. Lindemans 46,8 % Vlamingen of een verlies van 6,8 % t.o.v. 1947 (L. Lindemans, *Huidige taalverhoudingen in de Brusselse agglomeratie*, 1968, p. 33).

Prof. Georges Kint, die in opdracht van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur in 1966 een onderzoek instelde naar het potentieel aan Vlaamse schoolplichtige kinderen in de Brusselse agglomeratie, schatte het aantal Vlaamse inwoners op ongeveer 300.000 (G. Kint, *Het Nederlandstalig onderwijs in de Brusselse agglomeratie*, Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, 1965).

b) Taalwetgeving. – *Taalwetgeving in bestuurszaken.* De wet van 28 juni 1932 op het gebruik van de talen in bestuurszaken (art. 2) schreef voor dat de gemeenteraden van de Brusselse agglomeratie zelf het taalstelsel van hun inwendige diensten en van hun betrekkingen met elkaar en met de centrale diensten mochten kiezen. Ze opteerden allen voor het Frans. Alleen de gemeenten St.-Lambrechts-Woluwe, St.-Pieters-Woluwe en St.-Jans-Molenbeek brachten een kleine nuance aan in de strakke eentaligheid. Toen de gemeenten Evere, St.-Agatha-Berchem en Ganshoren bij de agglomeratie gevoegd werden, gaf alleen Evere de voorkeur aan een nagenoeg volstrekt tweetalig stelsel, terwijl de twee andere een tweetalig regime met duidelijk overwicht van het Frans invoerden.

Met de aan de taalwet onderworpen eentalige diensten uit het Nederlandse en het Franse taalgebied diende respectievelijk in het Nederlands en het Frans te worden gecorrespondeerd, terwijl berichten en mededelingen aan het publiek in de beide landstalen gesteld moesten worden. Met particulieren dienden de administratieve diensten zich te verstaan in de taal door deze particulieren gekozen (art. 7, § 2). De ambtenaren die rechtstreeks in contact kwamen met het publiek, waren verplicht de twee landstalen te kennen (art. 9, § 2). De Brusselse gemeenten hebben deze wet t.o.v. de Vlamingen met veel tegenzin en slechts zeer gedeeltelijk toegepast: de meeste berichten en mededelingen, opschriften, aanplakbiljetten, gedrukte formulieren enz. werden weliswaar tweetalig opgesteld, maar het bleef voor de Vlaamse Brusselaars een avontuur om in de gemeentelijke administraties in het Nederlands te woord te worden gestaan. De topfuncties waren bijna uitsluitend en de andere overgrote meerderheid door Franstalige ambtenaren bezet en diensten als de Commissie van de Openbare Onderstand met hun hospitalen waren en bleven uitsluitend Franse instellingen.

Het hoeft geen betoog dat ook de Vlaams-Brusselse gemeenschap ontredderd uit de Tweede Wereldoorlog trad en deze omstandigheid was natuurlijk niet bevorderlijk voor de toepassing van de taalwetten. Dat er bij de toepassing van deze wetten te Brussel weinig of geen vooruitgang geboekt werd en dat de gemeentelijke administraties enorme verfransingsmachines bleven, was er mede oorzaak van dat Vlaanderen omstreeks de jaren zestig in rep en roer geraakte, zodat het taalstatuut van de Brusselse agglomeratie, trouwens samen met de volledige taalwetgeving, opnieuw aan de orde kwam. De Franstalige Brusselaars die, zeker van

hun overmacht, met grote gemoedsrust en ietwat misprijzend de ontwikkeling van de gebeurtenissen hadden gevolgd, werden door de marsen op Brussel (22 oktober 1961 en 14 oktober 1962) plotseling opgeschrikt, zodat zij geleidelijk hun weerstand gingen organiseren.

De nieuwe taalwet op het gebruik van de talen in bestuurszaken dateert van 2 augustus 1963. Zij werd samen met wat er van de wet van 28 juni 1932 nog van kracht bleef en met sommige artikelen van de wet van 8 november 1962 (wijziging van provincie-, arrondissements- en gemeentegrenzen) bij Koninklijk Besluit van 18 juli 1966 gecoördineerd. Er wordt hier verder verwezen naar de artikelen van dit coördinatiebesluit. De wet betekende voor de Vlamingen zowel op het principiële als op het organisatorische vlak een belangrijke vooruitgang t.o.v. de vroegere toestand.

In tegenstelling met wat de Franstalige Belgen beweren, is dit nieuwe taalstatuut geen dwangregime, maar een zeer liberale reglementering van de taalvrijheid, zoals zij ze zelf voorstaan. Inderdaad wordt aan geen enkele Brusselse burger, op welke wijze ook, een taal opgedrongen, tenzij hij in dienst van een overheidsorgaan staat. Deze wet heeft tot doel aan de Brusselaar mogelijk te maken de taal van zijn keuze te gebruiken, zowel voor wat zijn betrekkingen met de gemeentelijke administratie betreft, als voor het indienen van stukken; ook akten en getuigschriften die voor hem van belang zijn, dienen in de door hem gekozen taal te worden opgesteld.

De nieuwe wet maakt van de agglomeratie, naast de ééntalige gebieden Vlaanderen en Wallonië, wel een afzonderlijk taalgebied, maar niet een waar de beide grote landstalen noodzakelijk altijd naast elkaar dienen te worden gebruikt. Zij zegt wel dat elk van hen er op voet van gelijkheid en op grond van wettelijk vastgelegde criteria gebruikt mag worden (art. 17 en vlg.). Telkens als een aangelegenheid op basis van één taal kan worden afgehandeld, moet dit ook gebeuren; een zaak b.v. die gelokaliseerd of lokaliseerbaar is in het Vlaamse of het Waalse taalgebied, dient in de taal van dit gebied behandeld te worden. Voor een zaak waarop dit criterium niet van toepassing is, wordt de voertaal bepaald, hetzij door de taal van het toelatingsonderzoek van de ambtenaar van de dienst op wie zij betrekking heeft, hetzij door de keuze van de particulier die ze heeft ingediend, hetzij ten slotte, bij gebrek aan enig ander objectief criterium door de taal van het toelatingsonderzoek van de ambtenaar die ze te behandelen krijgt.

Alleen handelingen en geschriften waarbij individualisering niet mogelijk of althans zeer moeilijk is, als b.v. dienstorders en richtlijnen voor het personeel, formulieren en drukwerken voor de binnendienst, berichten en formulieren bestemd voor het publiek, moeten in de beide landstalen gesteld worden.

Om de taalvrijheid aan zoveel mogelijk burgers te verzekeren dienden er natuurlijk zekere verplichtingen aan de overheidsorganen te worden opgelegd. Ook hier echter wordt aan de personeelsleden de kennis van de tweede taal niet opgedrongen. Alleen wie een ambt wenst te bekleden dat omgang met het publiek veronderstelt of waarvan de titularis verantwoordelijk is voor de eenheid van de rechtspraak of het beheer van de dienst,

moet bewijzen de nodige kennis van de tweede taal te bezitten (art. 21).

Ingevolge een belangrijke nieuwe beschikking, die in Franstalige kringen nogal werd aangevochten, zijn de Brusselse gemeentebesturen en de openbare diensten die hun ondergeschikt zijn, verplicht, bij de werving van hun personeel 50 % van de te begeven betrekkingen in gelijke mate te verdelen over de beide taalgroepen. Dit betekent dus dat er gestreefd wordt naar een minimale personeelsbezetting van 25 % door elke taalgroep (art. 21, § 7). Belangrijker is wellicht nog dat de wet ook voorschrijft dat binnen het verloop van tien jaar, na 1 september 1963, 50 % van de ambten die gelijk zijn aan of hoger zijn dan die van afdelingschef, door ambtenaren van elk van de beide taalrollen bezet moeten zijn (art. 21, § 7).

Art. 22 zegt dat de hierboven vermelde bepalingen niet van toepassing zijn op de instellingen waarvan de culturele activiteit op één enkele taalgroep betrekking heeft.

Het taalstatuut van de zes randgemeenten Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St.-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem, in een speciaal administratief arrondissement gegroepeerd, wordt geregeld door de artikelen 25 tot en met 27. Voor hen is in grote lijnen het volgende voorzien: éentalig Nederlandse binnendienst, tweetaligheid naar buiten en het gebruik van de keuzetaal van de inwoner voor de particuliere aangelegenheden (art. 23 tot 31). Deze regeling verschilt lichtelijk voor St.-Genesius-Rode en Wezembeek-Oppem.

Om over de toepassing van de wet te waken werd een Vaste Commissie voor Taaltoezicht opgericht met ruime toezichtmogelijkheid en brede adviseerende bevoegdheid (art. 60 vlg.), evenals een regeringscommissaris, de vice-gouverneur van Brabant, die meer speciaal belast werd met het „toezicht op

de toepassing van de wetten en verordeningen" in Brussel-Hoofdstad en in de randgemeenten (art. 65). Ook van deze wet liet de toepassing veel te wensen over. De evolutie van de benoemingen bij de plaatselijke diensten en meer speciaal die van de hogere ambtenaren bewijst dit. In dit korps diende binnen tien jaar, dus vóór 1973, de pariteit tussen Nederlandstalige en Franstalige ambtenaren te worden bereikt. De toestand voor de negentien gemeenten zag er, vergeleken met die van 1963, op 1 januari 1970 uit als volgt:

1 september 1963		1 januari 1970	
Fr.	Ned.	Fr.	Ned.
279	53	335	101
84,1 %	15,9 %	76,8 %	23,2 %

Door de grondwetswijziging van 1970 werden in het taalstatuut van de Brusselse agglomeratie opnieuw belangrijke wijzigingen aangebracht. De wet van 1963 blijft van kracht, maar thans worden ook structurele hervormingen doorgevoerd.

Het nieuwe artikel 3ter van de grondwet erkent drie cultuurgemeenschappen, de Vlaamse, de Waalse en de Duitse, die een zekere autonomie en een beperkt zelfbeschikkingsrecht krijgen, dat door cultuurraden zal worden uitgeoefend. De Brusselse agglomeratie wordt wel, zoals in de wet van 2 augustus 1963, als een afzonderlijk taalgebied (art. 3 bis), maar niet als een afzonderlijke cultuurgemeenschap erkend, zodat dient te worden aangenomen dat de beide grote cultuurgemeenschappen binnen de „negentien gemeenten" naast elkaar voortleven. Dit laatste wordt trouwens impliciet erkend, doordat de Vlaamse, respectievelijk de Franse cultuurraden (weliswaar binnen zekere perken) bevoegd

verklaard worden om beslissingen te nemen o.m. in culturele aangelegenheden, die voor de hen betreffende instellingen te Brussel kracht van wet krijgen (art. 59 bis, § 4). Anderzijds wordt de Brusselse agglomeratie tot een soort „gevaarlijke” zone uitgeroepen, want het beschikkingsrecht van de Vlaamse en Waalse cultuurraden in de bestuurszaken, de belangrijkste onderwijsaangelegenheden en de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en hun personeel, strekt zich niet uit tot de Brusselse agglomeratie.

De grondwet voorziet verder dat federaties en agglomeraties van gemeenten kunnen worden opgericht, met een door wet te bepalen bevoegdheid (art. 108 bis). Door de wet van 26 juli 1971 werd de Brusselse agglomeratie, met eigen bestuursorganen en eigen opdracht en bevoegdheid, opgericht (Door deze wet krijgt het begrip „agglomeratie” een veel ruimere inhoud). Zij omvat de negentien gemeenten die er tot nu toe deel van uitmaakten, en wordt bestuurd door een agglomeratieraad en een uitvoerend college. De raad moet op grond van democratische verkiezingen samengesteld worden, terwijl het uitvoerend college door de raad zelf uit zijn leden gekozen wordt. De agglomeratieraad wordt in een Nederlandse en een Franse taalgroep verdeeld. De raadsleden behoren tot de groep die zij vermeld hebben bij hun kandidaatstelling en die in overeenstemming moet zijn met de taal op hun identiteitskaart (art. 62 van de wet van 26 juli 1971).

De grondwet schrijft verder voor dat het uitvoerend college, op de voorzitter na, uit evenveel leden van de Franse als van de Vlaamse taalgroep dient te worden samengesteld (art. 108ter, § 2, al. 2).

Verder wordt grondwettelijk bepaald dat in de Brusselse agglomeratie een Nederlandse en een Franse Commissie voor de Cultuur opgericht zullen worden, waarvan de leden uit de taalgroepen van de agglomeratieraad gekozen worden. Zij heb-

ben beslissende bevoegdheid inzake voorschoolse, naschoolse en culturele aangelegenheden en inzake onderwijs. Samen vormen zij de Verenigde Commissie, die bevoegd is in de aangelegenheden van gemeenschappelijk belang.

Door art. 84 van de wet van 26 juli '71 worden bovendien vijf federaties van gemeenten opgericht, nl. Halle, Asse, Vilvoorde, Zaventem en Tervuren, die een groot aantal Brusselse randgemeenten groeperen en die door de wet randfederaties genoemd worden. De bedoeling van de wetgever was t.o.v. de machtige Brusselse agglomeratie, niet al te zwakke gesprekpartners in het leven te roepen voor de onderhandelingen over gemeenschappelijke belangen.

Het is uiteraard te vroeg om een oordeel te vellen over de uitwerking die deze grondwettelijke beschikkingen op de Vlaamse gemeenschap te Brussel zullen hebben, hoewel het opvallend is dat de indeling in taalgroepen van de leden van de agglomeratieraad, de voornaamste scharnier van het hele systeem, alleen op grond van de taal op hun identiteitskaart, een uiterst weinig betrouwbaar criterium is, dat heel wat politieke manœuvres toelaat.

– *Taalwetgeving in het onderwijs.* Ook de taalwetgeving op het onderwijs onderging na de oorlog belangrijke wijzigingen. In 1944 was het de wet van 14 juni 1932 die in de Brusselse agglomeratie van kracht was. Deze vertrok van het basisprincipe onderwijs-moedertaal (art. 5). Om de moedertaal of gebruikelijke taal van het kind te laten weten diende het gezinshoofd bij de inschrijving een taalverklaring te ondertekenen, waarvan de waarheid diende te worden onderzocht door twee inspecteurs (een Nederlands- en een Franstalige). Overtredingen van de bepalingen van de wet konden alleen gestraft worden door inhouding van de volledige school-subsidies, een uiterst zware sanctie dus, die niet aangepast was aan het gewicht van de overtredingen.

*De Nederlandstalige Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie (1972).
Van links naar rechts: A. Monteyne, A. Rymenans, mevr. Vermoeren-Bettens, M. Knaepen,
voorzitter H. Weckx, E. Spiegeleer, S. Szondi, J. Verlooy, J. Beghin en mevr. R. Steyaert.*

Het lager en het middelbaar onderwijs dienden ten slotte volledig in dezelfde taal te worden gevolgd, op straf van niet-homologatie van het diploma van het hoger middelbaar onderwijs.

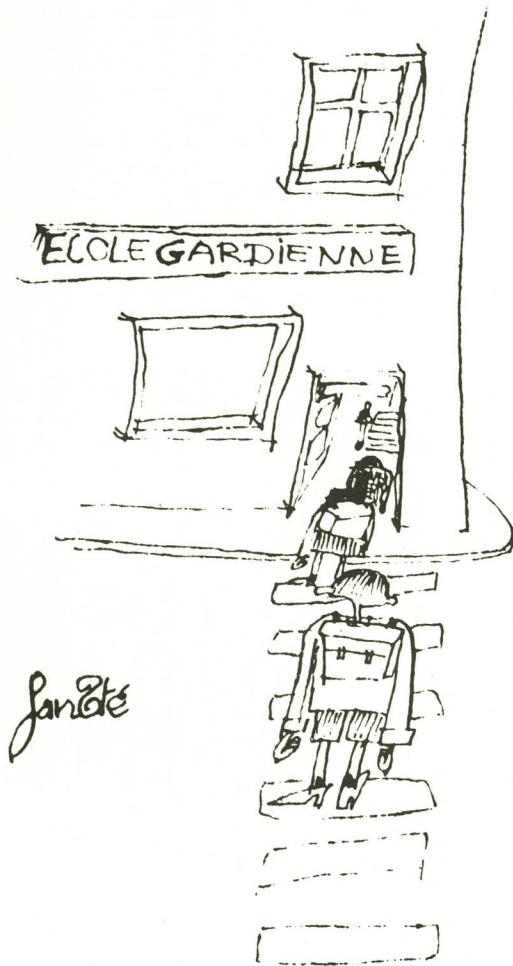
Het principe moedertaal-onderwijstaal werd fel aangevochten door de Franstalige Brusselaars, die er de bekende „liberté du père de famille” tegenover stelden. Volgens hen zou alleen het gezinshoofd het recht hebben te beslissen in welke taal zijn kind onderwezen dient te worden, en niet de wet.

Ook en vooral de taalwet op het onderwijs te Brussel bleef in belangrijke mate dode letter. Wel deden enkele Vlaamse schooldirecteuren ernstige pogingen om de gezinshoofden van de voordelen van de naleving van de wet te overtuigen en vonden sommige ouders in het bestaan van de wet een steun om zekere handicaps te overwinnen, maar wie onder invloed van de verfransende sociale druk zijn kinderen in het Frans wilde laten onderwijzen, kon dit zonder veel moeite doen. De taalinspectie was niet bij machte voldoende toezicht op de uitvoering van de wet uit te oefenen, daar zij niet alleen al de scholen van de Brusselse agglom-

meratie, maar ook die van de taalgrensgemeenten en dit enkel gedurende de eerste maand van het schooljaar, diende te onderzoeken. Voor het uitvoeren van deze opdracht kon uiteraard geen enkele hulp verwacht worden, noch van de ouders die de wet overtraden, noch van de dikwijls schuldige schooldirecties. Ten slotte duurde de beroepsprocedure zolang dat het betrokken kind meestal in de klassen van het verkeerde taalstelsel met duizend vezels vastgegroeid was, voor er van verplaatsten sprake kon zijn.

Op 30 juli 1963 werd een nieuwe taalwet op het onderwijs uitgevaardigd die voor wat de Brusselse agglomeratie betreft belangrijke technische verbeteringen t.o.v. die van 1932 bevatte.

Deze nieuwe wet ging eveneens van het basisprincipe uit: onderwijstaal-moedertaal (art. 5), maar om een efficiënter toepassing ervan te verkrijgen werden enkele belangrijke verbeteringen aan de toepassingsmodaliteiten aangebracht en wel de volgende: 1° de splitsing van de schooldirecties (Nederlandse en Franse); 2° het inlassen in de taalverklaring van objectieve waarderingscriteria; 3° het invullen en viseren van de taalverklaring vóór

Jan 26

Moeders, denk erom... !

de inschrijving van het kind, uitgezonderd in het kleuteronderwijs; 4° het inschrijven van de kinderen van buiten de Brusselse agglomeratie in het taalregime van hun gebied, tenzij de vader een afwijkende verklaring ondertekent; 5° de verplichting voor de regering een voldoende aantal lagere scholen en kleuterklassen voor elk taalregime op te richten; 6° het disciplinair verantwoordelijk stellen van het schoolhoofd voor de juiste inschrijving op grond van de geïssueerde taalverklaring.

De beschikking betreffende de taaluniformiteit van de volledige onderwijscyclus tot en met het hoger middelbaar onderwijs bleef behouden.

De bedoeling van de wetgever was duidelijk: achteruitstelling en verwaarlozing van de Vlaamse scholen te verhinderen door ze onder een eigen directie te plaatsen; het invullen van de taalverklaring te onttrekken aan de invloed van de schooldirecteuren; door het indienen en viseren van de taalverklaring vóór de inschrijving te vermijden dat de taalinspectie voor een voldongen feit gesteld zou worden; het onderzoek naar de waarheid van de taalverklaring efficiënter maken door er een aantal objectieve criteria (b.v. de geboorteplaats van het kind en zijn ouders, de taal waarin zijn ouders, broers en zusters studeren, het beroep van de ouders, eventueel de taalgroep tot welke zij behoren enz.) in te lassen; de verfransing van het platteland om Brussel door de Brusselse scholen tegen te gaan; de wet van meer aangepaste sancties te voorzien enz.

De Franstalige reactie kwam te laat om het tot stand komen van de wet te verhinderen, maar vroeg genoeg om door de uitvoeringsbesluiten de nieuwe beschikkingen volkomen uit te hollen en de feitelijke toestand te handhaven.

De schooldirecties werden wel gesplitst, maar het Vlaamse schoolhoofd bleef meestal, om allerlei redenen, de ondergeschikte van de Franse directeur. Niet zelden ook werd de scheiding zuiver op papier doorgevoerd, vooral bij het „vrij” onderwijs.

Als objectief criterium voor de taalverklaring werd alleen de geboorteplaats van de ouders genomen; de verklaring mocht worden opgesteld bij de „voorlopige” inschrijving van het kind (dus zoals vroeger in tegenwoordigheid van de directeur, die nu echter voor deze verklaring geen enkele verantwoordelijkheid meer droeg), waarna zij aan de taalinspectie werd gestuurd voor visum, enz. De taalinspectie stond weer voor een voldongen feit, doordat het kind „voorlopig” mocht worden ingeschreven, nog vóór de taalverklaring werd ondertekend en geïssueerd.

Voor de tien Vlaamse lagere rijksscholen die krachtens art. 21 van de wet jaarlijks moesten worden opgericht en die op 1 september in werking moesten treden, was er in de maand augustus meestal nog geen personeel aangesteld of geen gebouw beschikbaar, zodat de overgrote meerderheid ervan nooit een levenskans kreeg.

Op deze gegeneraliseerde wetsovertreding werden te Brussel nooit, noch onder het regime van 1932, noch onder dat van 1963, de voorziene sancties toegepast.

Het is dan ook niet te verwonderen dat het Nederlandstalig onderwijs, en meer speciaal het lager onderwijs, sinds de oorlog sterk achteruitgegaan is. De hierna volgende cijfers zijn duidelijk, althans

voor wat de laatste jaren betreft.

Lager onderwijs		Kleuterscholen	
1963-'64	1969-'70	1963-'64	1969-'70
17 %	15 %	17,21 %	14,50 %

(G. Garré, *Frontlijn: Nederlandstalig onderwijs*, in *Neerlandia*, jg. 74, nr. 4-5, 1970, p. 129 vlg.)

Het kan een kleine troost zijn te weten dat het absolute getal ingeschreven Vlaamse kinderen niet of althans niet in belangrijke mate achteruitgelopen is en dat de procentuele achteruitgang vooral te wijten is aan de toevloed van vreemde kinderen in de Franse scholen. Die vreemde kinderen zullen echter na hun lager onderwijs in de Franse gemeenschap opgenomen worden en maken er dus van nu af reeds feitelijk deel van uit.

Het Vlaamse establishment, dat zoveel andere belangen te Brussel te verdedigen had, durfde geen enkele brug opblazen en reageerde zelfs niet eens kordaat, zodat het de toestand als onvermijdelijk scheen te aanvaarden en het voor de Franstalige politici makkelijk was te beweren dat de fout niet bij de onwil van de betrokken besturen lag, maar in de wet zelf, die een dwangwet was en dus bij de Brusselse bevolking noodzakelijkerwijze onsympathiek aangeschreven.

Er kwam dan ook op het politieke vlak bij de meerderheidspartijen geen ernstige reactie los, toen van het principe moedertaal-onderwijstaal de inzet werd gemaakt van politieke partij-onderhandelingen in het kader van de grondwetsherziening.

Door de wet van 24 augustus 1971 (art. 88, § 1) wordt het basisprincipe moedertaal-onderwijstaal verzaakt en van 1 september 1971 af werd te Brussel de „vrijheid van het gezinshoofd” als basis voor de schoolorganisatie op taalgebied aanvaard. Theoretisch blijven de andere bepalingen van de wet bestaan, b.v. de taalverklaring voor kinderen die van buiten Brussel komen en de taaluniformiteit van de hele schoolcyclus, maar het is duidelijk dat er in de praktijk nog minder dan vroeger zal terechtkomen van wat er van de taalwet op het onderwijs overgebleven is.

– *Taalwetgeving in rechtszaken.* De wet van 15 juni 1935 regelt het taalgebruik in rechtszaken. Voor de Brusselse agglomeratie geldt als algemene regel dat de inleidingsakte in burgerlijke zaken opgesteld wordt in het Frans, als de verweerder in een Waalse gemeente, in het Nederlands, als hij in een Vlaamse gemeente woont. Is hij in de Brusselse agglomeratie woonachtig, dan mag de aanlegger de taal van zijn inleidingsakte zelf kiezen, maar de verweerder mag vragen dat de procedure in zijn taal wordt voortgezet. Dit verzoek moet echter worden afgewezen, wanneer blijkt dat hij de gewraakte taal voldoende kent om zich erin te kunnen verdedigen (art. 4).

Het is duidelijk dat deze regeling, hoe goed bedoeld ook, in het nadeel van de Vlamingen uitvalt. Voor hen is het inderdaad dikwijls moeilijk verandering van de taal van de procedure te verkrijgen, daar zij meestal in belangrijke mate tweetalig zijn.

In strafzaken geldt als algemene regel dat de betichte de taal van zijn proces kiest. Hij krijgt als voornaamste geïnteresseerde een prioriteit op de andere partijen.

Hoewel de rechtsmacht van de Brusselse rechtbanken zich niet alleen over het territorium van de hoofdstedelijke agglomeratie, maar ook over dat

van het hele kiesarrondissement Brussel uitstrekt en men zo tot een 60/40-, misschien zelfs een 55/45-verhouding tussen de Frans- en Nederlandstalige

---

rechtsonderhorigen komt, was toch de bezetting van de rechtersambten in 1959 de volgende:

	Tot.	Frans diploma			Nederlands diploma				
		Geen Ned.	Vol-doende Ned.	Gron-dig Ned.	Tot.	Geen Frans	Vol-doende Frans	Gron-dig Frans	Tot.
Voorzitter	1	—	—	1	1	—	—	—	—
Ondervoorzitter	12	3	—	9	12	—	—	—	—
Rechters	33	4	7	21	32	—	—	1	1
Onderzoeksrechters	11	2	4	4	10	—	—	1	1
Kinderrechters	2	—	—	1	1	—	—	1	1
Plaatserv. Rechter	19	8	5	5	18	—	—	—	1
Procureur des Konings ..	1	—	—	1	1	—	—	—	—
Eerste Substituut	14	1	5	7	13	—	—	1	1
Substituten	33	6	12	6	24	3	1	5	9

(overgenomen uit: L. Lindemans, Het vraagstuk Brussel uit Vlaams oogpunt, p. 76 die verwijst naar een Parlementaire vraag van de heer F. van der Elst, Bulletin Vragen en Antwoorden, Kamer 1958-'59, nr. 23, p. 809.)

Sinsdien is de toestand veel verbeterd, hoewel hij zeker niet volkomen in overeenstemming is met de taalrealiteit.

– *Taalwetgeving in het leger.* De taalwet op het leger van 30 juli 1938 voorziet dat de rekrut in het taalstelsel van zijn taalgebied terecht komt, tenzij hij zou verklaren dat zijn moedertaal een andere is (art. 19). Brusselse dienstplichtigen moeten bij het verschijnen voor het werfbureau opgave doen van hun moedertaal. In feite komt dit neer op een volledig vrije keuze, want de wet voorziet geen enkele controle op deze verklaring.

Bij art. 11 van de wet van 30 juli 1955 werd een commissie voor taalinspectie voor het leger opgericht, doch het is niet bekend dat deze zich tot nu toe met de controle van de taalverklaringen van de Brusselse dienstplichtigen zou hebben ingelaten.

c) Sociaal-economische positie. Dat de Brusselse agglomeratie op het sociaal-economisch plan een voorname plaats in België inneemt, ligt voor de hand. De hoofdstedelijke opdracht die zij vervult in een gecentraliseerd land, waarin zij ook geografisch centraal gelegen is, plaatst haar inderdaad in een bevoorrechte positie. Haar leidinggevende functies veronderstellen niet alleen de aanwezigheid van een numeriek belangrijk ambtenarenkorps, maar trekken ook heel wat anderen aan, zodat zij tot een grote bevolkingsconcentratie uitgroeide. Haar functies verlenen haar bovendien een grote macht, die een sterke aantrekkingskracht uitoefent op de leidende organen in de sociaal-economische, de wetenschappelijke en de culturele sector. De Brusselse agglomeratie is dan ook niet alleen een grote stadsgemeenschap, met het intense en complexe leven, eigen aan elke belangrijke bevolkingsconcentratie, maar zij is bovendien ook de zetel van vrijwel alle toporganen van de Belgische handel en nijverheid en zelfs van de sociaal-culturele sector (G. Deblaere, Een groeipool en haar invloedssfeer, in *Neerlandia*, jg. 79, nr. 4-5, 1970, p. 115).

Deze situatie bepaalt het specifieke karakter van de Brusselse agglomeratie als sociaal-economische macht.

In 1961 waren 171.000 personen in de Brusselse industrie, dus in de secundaire sector, tewerkgesteld, terwijl dit op 30 juni 1968, zonder het bouwbedrijf, 103.376 bedroeg (Weekberichten, jg. 25, nr. 33, Kredietbank Brussel, 4 september 1970, p. 347). Met het bouwbedrijf inbegrepen wordt het echter 151.442, verdeeld over 9.051 bedrijven. Percentsgewijze uitgedrukt betekent dit 14,7 % van de industriële tewerkstelling in België in 1961 en 12,1 % (zonder het bouwbedrijf) voor 1968. De tewerkstelling in het bouwbedrijf vertegenwoordigt 20,9 % van de Belgische tewerkstelling in deze nijverheidstak.

Het is echter vooral de tertiaire sector die te Brussel tot grote ontwikkeling is gekomen. 62 % van de Brusselse werknemers waren in 1962 in deze sector werkzaam, tegen 45 % voor het hele rijk. Volgens de gegevens van de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid vertegenwoordigde het totaal aantal werknemers, werkzaam in de particuliere tertiaire sector (overheidsdiensten en éénmanszaken, evenals de vervoerdiensten dus niet inbegrepen) in 1968 43 % van het totaal aantal werknemers in de tertiaire sector in België.

Het bruto nationaal produkt en het gemiddeld inkomen van de inwoners van de Brusselse agglomeratie ziet er als volgt uit: (zie tabel 1 blz. 257)

Deze tabellen tonen duidelijk de bevoorrechte positie aan die Brussel-Hoofdstad in België inneemt. Het beeld zou echter onvolledig blijven, als er niet op gewezen werd dat in Brussel-Hoofdstad niet alleen de toporganen van de industrie-, handels- en financiële wereld, maar ook die van het administratieve, politieke en culturele leven gevestigd zijn, zodat gezegd kan worden dat de hoofdstedelijke agglomeratie op alle gebied de „decision maker”, het zenuwcentrum van België is.

Mogelijk zal de huidige politieke evolutie, en meer speciaal de wet op de economische decentralisatie, de tendens naar steeds grotere concentratie remmen, maar de huidige vooruitzichten wijzen op een nog belangrijker groei van de economische macht van het gewest Brussel-Hoofdstad: volgens het Bureau voor Economische Programmatie zullen

er zich van de 147.400 nieuwe werkgelegenheden die tussen 1970 en '75 voor heel België verwacht worden, 69.900 of bijna 45,5 % te Brussel bevinden.

d) Cultuur- en Verenigingsleven. Het Vlaams cultuur- en verenigingsleven in Brussel bleef ook na 1944 afhankelijk van het particulier initiatief en het hoeft geen betoog dat de eerder kleine volksbewuste kern van de financieel niet zeer sterke Vlaamse gemeenschap heel wat offers diende te brengen om cultuurmanifestaties te organiseren die, als ze niet op het peil stonden van wat de Franstaligen brachten – hun culturele inspanningen steunden niet alleen op een grote, financieel sterke Franstalige gemeenschap, maar zij werden ook in ruimere mate door de overheid gesteund, b.v. Paleis voor Schone Kunsten, Munt-schouwburg, Philharmonische vereniging enz –, toch niet belachelijk zouden schijnen. Zij zijn daar trouwens niet altijd in geslaagd en er dient gezegd te worden dat de Vlaamse cultuurmanifestaties te Brussel eerder van folkloristische aard waren.

Alleen de Vlaamse schouwburg was een volledig Nederlandstalig overheidsinitiatief, maar er kan bezwaarlijk volgehouden worden dat er tijdens de eerste jaren na de oorlog enige cultuurstraling van uitging. Eerst later, na de herbouw van het door brand vernielde schouwburggebouw zou er, dank zij verhoogde subsidies en de dynamische directeur V. de Ruyter grotere invloed van uitgaan.

De eerste belangrijke overheidsbijdragen tot het Vlaams cultuurleven te Brussel werden geleverd door het Nationaal Instituut voor Radio-Omroep, dat bepaalde grote concerten als b.v. de opvoering van werken van Peter Benoit en Tinel te Brussel mogelijk maakte en bij de organisatie ervan de plaatselijke Vlaamse verenigingen en ook het grote Vlaamse publiek betrok. Zo b.v. ook de jaarlijkse 11-juliconcerten. Later zullen sommige van deze manifestaties, als b.v. de Brusselse concerten van het Festival van Vlaanderen, op internationaal peil staan.

Na de oprichting van het Ministerie van Nederlandse Cultuur in 1965 nam de overheidsbemoeying in het Brusselse vastere vorm aan: sommige verenigingen werden ruimer dan vroeger gesubsidieerd en bovendien werden allerlei semi-officiële initiatieven genomen, zoals het openstellen van de Beurs-schouwburg, het oprichten van een Contact- en Cultuurcentrum, waarvoor een gebouw op het Martelarenplein aangekocht werd, enz. Ten slotte werd het wereldberoemd Brussels Conservatorium in een Nederlandse en een Franse afdeling gesplitst en werden in verscheidene voorsteden als Anderlecht, Etterbeek, Koekelberg, Schaarbeek en St.-Jans-Molenbeek bloeiende Nederlandstalige scholen voor beeldende kunst of muziekacademies opgericht.

De laatste stap in de richting van de overheidsbemoeying is natuurlijk de door het art. 108ter van de grondwet voorziene oprichting voor Brussel-Hoofdstad van een Nederlandse commissie voor de cultuur. De werkelijke waarde van deze nieuwe instelling zal natuurlijk pas over enkele jaren blijken.

e) Politiek overzicht na 1945. Hoe het Brusselse kiezerskorps zich sinds de oorlog in het Parlement liet vertegenwoordigen, blijkt uit volgende tabel: (zie tabel 2 blz. 257)

Het kiesarrondissement Brussel, dat de drie admi-

nistratieve arrondissementen Brussel-Hoofdstad, Halle-Vilvoorde en de zesrandgemeenten omvat, telde in 1968 $\pm$ 850.000 kiezers (845.895 geldige stemmen). Hiervan woonde meer dan tweederde in de Brusselse agglomeratie. Rekening houdend nochtans met de Vlaamse Brusselaars kan men zeggen dat $\pm$ 40 % van de kiezers van het hele kiesarrondissement Nederlandstaligen zijn.

In 1946 waren 7 van de 30 Brusselse volksvertegenwoordigers of nog geen 25 % Vlamingen; in 1968 waren het er 12 van de 33 of meer dan 35 %; voor de Senatoren was de verhouding 3 van de 15 in 1946 of 20 % en 5 van 17 in 1968 of 30 %.

Hoewel er een belangrijke vooruitgang te noteren valt, toch is het aantal Vlaamse gekozenen nog niet in overeenstemming met het aantal Nederlandstalige kiezers.

De partijen die hun programma vooral op taalpolitieke of volkse motieven steunen, komen pas sinds een tiental jaren aan bod. De Volksunie stelde wel kandidaten voor in 1958, maar veroverde haar eerste zetel pas in 1961. De FDF trad in 1965 op het podium.

Deze constatering betekent echter niet dat de taalproblemen voordien in de parlementsverkiezingen geen rol speelden. Bijna alle traditionele partijen, op de PVV na, droegen kandidaten voor die verondersteld werden het vertrouwen van de Vlaamsvoelende kiezers te genieten. In de CVP-PSC bestond er zelfs een akkoord om evenveel Vlamingen als Franstaligen op de lijsten op te nemen en wel in wisselende volgorde. In de periode tot 1960 werkten de gemeenschapsproblemen echter niet voldoende splijtend om de traditionele partijen te beletten met één enkel kiesprogramma akkoord te gaan.

In 1968 constateert men echter dat de CVP-PSC geen gemeenschappelijk kiesplatform meer vindt, zodat P. vanden Boeynants aan de ene kant en F. Persoons aan de andere kant met anderen elk een partij met christelijke inslag oprichten. Ook de Brusselse BSP-PSB wordt onder impuls van de Rode Leeuwen in een Vlaamse en een Waalse vleugel gesplitst. Sinds de verkiezing in 1968 werd ook een Vlaamse PVV (de Blauwe Leeuwen) opgericht.

Het richten van de belangstelling op taalproblemen heeft zich echter niet alleen in Vlaamse kringen voltrokken. De FDF groepeerde sinds 1965 een groot aantal francofonen die van oordeel zijn dat de eisen van de Vlamingen een bedreiging voor Brussel-Frans uitmaken, en het ontstaan en vooral het succes van deze partij bracht alle andere Franstalige politieke kringen in beroering.

f) *Brussel, internationaal centrum.* Sinds enkele jaren is Brussel ook een belangrijk internationaal centrum aan het worden.

De diensten van de Commissie van de Europese Gemeenschappen, evenals het Secretariaat van de Raad van Ministers zijn er thans gevestigd. Ook de Navo kwam zich te Evere vestigen, zodat op dit ogenblik verscheidene duizenden Europese ambtenaren in de Belgische hoofdstad werken en wonen (Weekberichten, jg. 25, nr. 33, Kredietbank, Brussel, 4 september 1970, p. 349. De schrijver van dit artikel schat het aantal ambtenaren van de Commissie en die van het Secretariaat van de Raad van Ministers op 5.300. Volgens anderen ligt het aantal echter nog hoger).

TABEL I

Bruto Nationaal Produkt in werkelijke prijzen in 1966

	In absolute cijfers		Per inwoner (in F.)	In verhouding tot het Rijk in %
	(in miljoenen F.)	%		
Vlaanderen	400.563	50,4	75.459	90,8
Wallonië	239.032	30,1	75.321	90,8
Brussel-Hoofdstad	154.468	19,5	143.740	173,0
Het Rijk	794.063		83.092	100,0
Gemiddeld inkomen per aangifte				
(netto belastbaar) (1965 - in F. 1.000)				
Vlaanderen			101,4	92,9
Wallonië			106,6	97,6
Brussel-Hoofdstad			150,3	137,6
België			109,2	100,0

(Weekberichten, jg. 25, nr. 33, Kredietbank, Brussel, 4 september 1970, p. 349.)

TABEL II

KIESARRONDISSEMENT BRUSSEL
Uitslagen van de parlementsverkiezingen sinds 1946.

		CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	KP PC	VU	Nat. bewe- ging	FDF	Van den Boey- nants	PSC Per- soons	Toe te kennen zetels
1946	K	11	10	4	5						30
	S	5	5	2	3						15
1949	K	12	9	8	3						32
	S	6	5	4	1						16
1950	K	13	12	6	1						32
	S	6	6	3	1						16
1954	K	10 + 1*	14	6	1						32
	S	5	7	4							16
1958	K	13	13	6							32
	S	7	6	3							16
1961	K	10	13	6	1	1	1				32
	S	6	7	3							16
1965	K	8	9	11	1	1		3			33
	S	5	5	6				1			17
1968	K		5 + 2**	8	1	2		5	9	1	33
	S		3 + 1**	5		1		3	4	—	17

CVP = Christelijke Volkspartij; PSC = Parti Social Chrétien; BSP = Belgische Socialistische Partij; PSB = Parti Socialiste Belge; PVV = Partij voor Vrijheid en Vooruitgang; PLP = Parti de la Liberté et du Progrès; KP = Kommunistische Partij; PC = Parti Communiste; VU = Volksunie; FDF = Front Démocratique Francophone; K = Kamer; S = Senaat; (*) Tijdelijk afgescheurde Saint Rémy; (**) Rode Leeuwen.

Dat Brussel, samen met Luxemburg en Straatsburg als „voorlopige” hoofdstad van Europa erkend wordt, brengt niet alleen mee dat deze stad voortdurend in het wereldnieuws komt, maar ook dat zij meer en meer de zetel wordt van het steeds belangrijker Europese politieke leven. Typisch hiervoor is b.v. dat midden 1971 199 buitenlandse journalisten bestendig te Brussel gevestigd waren (La Relève, 17 juli 1971, p. 14).

Uit deze toestand vloeit voort dat steeds meer niet-politieke (economische, wetenschappelijke, culturele enz.) organisaties hun hoofdzetel of althans een vertegenwoordigings- of observatiebureau in Brussel vestigen. Van de 450 internationale organisaties die in België een hoofdkantoor of een vertegenwoordiging hebben, zijn er 375 te Brussel gevestigd (Weekberichten, op. cit., p. 350). Volgens dezelfde bron hebben er zich tussen 1960 en '68 1945 of 57 % van het totaal aantal buitenlandse firma's in de provincie Brabant, maar vooral te Brussel gevestigd.

Doch ook op wetenschappelijk en cultureel gebied wordt Brussel een belangrijk internationaal centrum. In het Congressenpaleis werden b.v. in de loop van het jaar 1969 75 internationale congressen gehouden met zowat 250.000 aanwezigen.

Brussel is ongetwijfeld ook op internationaal gebied een stad waarvan de politieke invloed en macht in belangrijke mate haar numerieke sterkte overtreft.

g) *Vooruitzicht*. Volgens de talentellingen, sinds 1846 gehouden, ontwikkelde de Brusselse bevolking zich van taalstandpunt uit gezien als volgt:

	Nederlandstaligen		Franstaligen	
1846	141.070	66,65 %	67.798	32,03 %
1910	352.359	46,25 %	371.311	48,73 %
1920	304.985	37,82 %	473.265	58,68 %
1930	300.575	33,69 %	559.664	62,73 %
1947	231.702	24,24 %	674.952	70,61 %

(Gegevens uit: H. Aelvoet, *Honderd vijftwintig jaar verfransing in de agglomeratie en het arrondissement Brussel (1830-1955)*, 1957.)

Sinds 1947 is de Vlaamse gemeenschap er zeker niet op vooruitgegaan. Deze constante achteruitgang doet natuurlijk de vraag naar haar toekomstmogelijkheden te Brussel rijzen, des te meer daar thans een belangrijk deel van de Franstalige politici nog nauwelijks verbergen dat zij de totale verfransing van de hoofdstad nastreven.

Het gevaar van totale verfransing van de Brusselse agglomeratie is dus reëel. Weliswaar heeft de concentratie van steeds meer leidinggevende organen in de hoofdstad er het aantal Vlaamse intellectuelen verhoogd, maar de vrees bestaat dat zij weldra officieren zonder troepen worden. Het overlegcentrum van Vlaamse verenigingen maakte in juli 1972 een Vlaams „manifest voor Brussel” bekend, dat in hoofdzaak de volgende punten bevatte: – de bevoegdheden van de instellingen der Brusselse agglomeratie moeten beperkt blijven tot de strikt technische opdrachten; – de werking van de Nederlandse culturele commissie voor die agglomeratie moet zo ruim mogelijk worden opgevat; – de taalpariteit op het hogere bestuursniveau in de gemeentelijke administraties moet tegen 1 september 1973 gerealiseerd zijn; – het kiesarrondissement Brussel moet worden gesplitst, zodat Halle-Vilvoorde een autonoom Vlaams kiesarrondissement wordt; – de

Vlaams-Brabantse randfederaties moeten worden vergroot; – het Brusselse gewest moet beperkt blijven tot de negentien gemeenten; – nieuwe agglomeratieverkiezingen moeten plaatshebben op basis van taalkundig gesplitste kandidaten- en kiezerslijsten.

Het verfransingsproces van Brussel is het resultaat van de strijd van een numeriek sterkere en door tweehonderd jaar nationalisme heetgebakerde Franse gemeenschap (die bovendien de zending meent te hebben aan de wereld en in casu aan Vlaanderen, desnoods tegen zijn wil, de onovertroffen Franse taal en cultuur te moeten opdringen) tegen een volk dat nauwelijks overtuigd is van de waarde van eigen taal en cultuur; het is de strijd van een gemeenschap met de ervaring van honderdvijftig jaar politiek meesterschap in België, die de overgrote meerderheid van de besluitvormende organen in handen houdt en die een enorme sociale en financiële voorsprong heeft, tegen een pas aan de culturele en economische verstikkingsdood ontkomen volk, dat kinderlijk naïef tevreden is, omdat het zich nu niet meer met de kruimels hoeft tevreden te stellen (E. van Cauwelaert, Inleiding tot een sociologisch onderzoek van de taaltoestanden te Brussel, in *Ons Erfdeel*, jg. 11, nr. 4, juni 1968).

De uitslag van het thans aan de gang zijnde proces is dan ook „irréversible”, zoals Henri Simonet, burgemeester van Anderlecht zei, althans als de mede-bepalende elementen niet grondig gewijzigd worden.

De wettelijke maatregelen die in het verleden getroffen werden, waren niet voldoende om de loop van dit sociologisch proces om te buigen. Het zijn de wetten die omgebogen werden, niet de volksverschuiving.

Deze maatregelen konden uiteraard geen renaissance van de Nederlandse gemeenschap te Brussel inluiden. Zij konden het ontaardingsproces alleen vertragen. Zij hebben, zoals hierboven reeds gezegd, aan de gegevens van het probleem niets veranderd, maar alleen van een jungle-vrijheidssysteem een bij de wet gereguleerd vrijheidssysteem gemaakt. Doch ook in een gereguleerd vrijheidssysteem laten de sociologische wetten, zij het met enige vertraging, hun invloed gelden en verliest de zwakkere onvermijdelijk altijd.

De wijzigingen, door de grondwetsherziening aan het taalstatuut te Brussel aangebracht, gaan opnieuw van dezelfde gedachte uit: de Vlamingen theoretisch gelijke kansen geven (op cultuurgebied), zonder echter iets aan de sociale gegevens van het probleem te veranderen. Het blijft weer een zeer beperkte hulp, een wettekst, in een ongelijke strijd, waarin de tegenpartij zo sterk is dat zij zelfs de hulpverlening zelf kan afzwakken.

Wel wordt er schuchter en indirect erkend dat er te Brussel twee taalgemeenschappen bestaan, daar de agglomeratieraad in taalgroepen wordt ingedeeld. Het essentiële echter, de gemeenschappen zelf beschermen, heeft men niet aangedurfd.

De enige kans voor de Vlaamse gemeenschap te Brussel, nl. het uitschakelen van de mogelijkheid van taalstrijd door zowel de Franstaligen als de Nederlandstaligen binnen de veilige grenzen van hun taalgemeenschap te laten leven en taalvlucht onmogelijk te maken, werd vooralsnog niet verwezenlijkt.

Er valt te vrezen dat de grondwetsremmen, die praktisch elke taalwetswijziging onmogelijk maken, de invoering van deze regeling binnen afzienbare tijd onmogelijk zullen maken en dat de toestanden te Brussel het leven van de Belgische staat grondig in de war zullen sturen.

Ieder nadenkend mens is ervan overtuigd, dat de totale verfransing van Brussel voor België een catastrofe zou betekenen. Het is inderdaad ondenkbaar dat Vlaanderen in dit geval niet zou inzien dat het een zuiver deficitaire operatie is jaarlijks enkele duizenden van haar leden naar de Brusselse taalpletmolen te sturen, in de valse hoop door Vlamingen bestuurd te worden. Het is even ondenkbaar dat het niet zou begrijpen dat het een ijdele hoop is te verwachten dat een stad die nooit voldoende rechtvaardigheidsgevoel en burgerzin heeft kunnen opbrengen om haar eigen Vlaamse inwoners een kans te gunnen, wanneer zij volledig Frans geworden is, een welwillende, laat staan zelfs een zuiver objectieve houding tegenover de Vlamingen zou kunnen of willen aannemen.

LITERATUUR: *Statistische Jaarboeken*, Ministerie van Economische Zaken, Nationaal Instituut voor de Statistiek (1947-); - L. Lindemans, *Proeve van een objectieve talentelling in het Brusselse* (1951); - H. Aelvoet, *Honderdvijftientig jaar verfransing in de agglomeratie en het arrondissement Brussel* (1957); - H. Fayat, *Het Brussels vraagstuk* (1966); - G. Kint, *Het Nederlandstalig onderwijs in de Brusselse agglomeratie*, Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur (1966); - L. Lindemans, *Het vraagstuk Brussel uit Vlaams oogpunt* (z.j.); - K. de Witte, *Brussel open stad* (1967); - L. Lindemans, *Huidige taalverhoudingen in de Brusselse agglomeratie* (1968); - E. van Cauwelaert, *Inleiding tot een sociologisch onderzoek van de taaltoestanden te Brussel*, in *Ons Erfdeel*, jg. 2, nr. 4 (juni 1968, p. 4-15); - *Weekberichten*, jg. 25, nr. 33, Kredietbank Brussel (4 september 1970); - G. Garré, *Frontlijn: Nederlands onderwijs*, in *Neerlandia*, jg. 74, nr. 4-5 (1970, p. 129-132); - D. Deblaere, *Een groeipool en haar invloedsfeer*, in *Neerlandia*, jg. 74, nr. 4-5 (1970, p. 115-116); - R. Senelle, *De grondwetsherziening 1967-1970, teksten en documenten*, Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel (januari-februari 1971, nrs. 267-268); - P. van de Meerssche, *De Europese integratie 1945-1970* (1971); - E. van Cauwelaert, *Taalvrijheid?!* (1971).

EDGAR VAN CAUWELAERT